

DYADE

nr. 2 1985
Løssalg kr. 50,-

Fri- skolene - en plage?

DYADE

2/1995 25. årgang

Tidsskrift for kultur,
filosofi, psykologi,
samfunn

*DYADE drives på
idealistisk basis.
Ingen mottar økonomisk
godtgjørelse for bidrag.
Evt. overskudd går til
organisasjonen Acem.*

Postadresse:
Postboks 2559 Solli,
0202 Oslo

Besøksadresse:
Huitfeldtsgt 49, 0202 Oslo
Telefon: 22 83 04 83
Telefax: 22 83 18 31
Postgiro: 0805 2 09 42 33

Trykk/opplag:
Allkopi/2000
Utkommer 4 ganger i året

Abonnement 1995:
Kr. 150,-

Redaktør:
Rolf Brandrud

Redaksjon:
Rolf Brandrud
Halvor Eifring
Carl Henrik Grøndahl
Eirik Jensen
Ole Nygaard

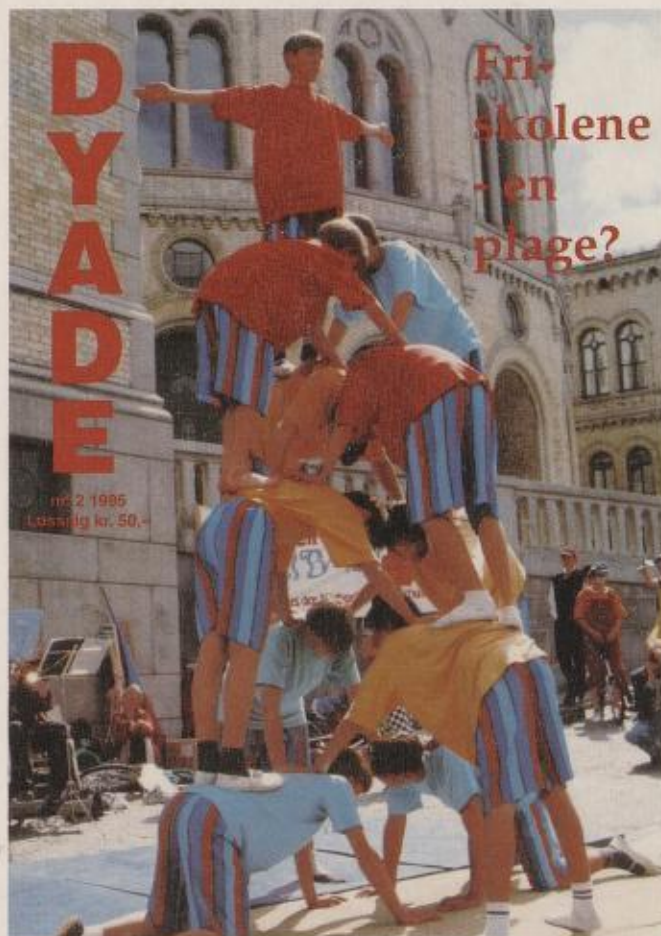
Administrativ leder:
Harriet Bruhn

Redaksjonsråd:
Ole Gjems-Onstad
Torbjørn Hobbøl
Are Holen
Anders Lindseth

Dyade takker alle som har
bidratt med artikler eller
bilder til dette nummeret.

Forsidefoto: Arve Mathisen

ISSN 0332-5-92

Friskolene - en plage?

Rolf Brandrud:
Har Norge råd til å plage friskolene? side 4

Ole Gjems-Onstad:
Enhetsskolen – en provinsiell visjon? side 24

Vagn Skovgaard-Petersen:
Tverrpolitisk oppslutning
om danske friskoler side 42

Gunnar Richardson:
Den svenska valfrihetsrevolutionen 1992
- med förspel och efterspel..... side 52

For full fart ut fra Steinerskolen på Grav i Bærum. Foto: Arve Mathisen

DAVID OG GOLIAT

Friskolenes popularitet truer enhetsskolen.
Det mener Ap og nei-partiene SV og Sp.
Tre prosent av barna i Norge går i friskole.
Nittisju prosent går i enhetsskolen.

Men trippelalliansen har rett: David truer Goliat.

Enhetskulturen utfordres fra mange hold.
Enhetskirken har mistet grepet.
Enhetskringkastingen taper terrenget.
Enhetsskolen er siste skanse.

Skal vi sørge eller glede oss over det?

To tenker bedre enn én.
Mange alternative perspektiver gir flere bein å stå på.

Hvor lenge kan vi fortsette å være enhetskultur helt for oss selv
i en stadig mer internasjonalisert og mangfoldig verden?

Hvor lenge har vi oljepenger nok
til å kunne skusle bort norske kunnskapsressurser?

Hvor lenge har vi råd til å gjøre livet surt for grupper
som kunne ha bidratt til å fornye norsk kultur i møte med ei ny tid?

HVA SKAL VI KALLE DEM?

Språk er aldri nøytralt. Ordene vi velger, definerer virkeligheten vi beskriver. Skoleslaget vi her snakker om, omtales under ulike navn som leder assosiasjonene i vidt forskjellige retninger.

I loven heter de *privatskoler*. Navnet er forsåvidt dekkende siden det gjelder skoler som ikke drives av offentlige myndigheter, men av organisasjoner, stiftelser eller privatpersoner. Men det gir misvisende assosiasjoner til gamle tiders motsetninger mellom privatskoler for de rike og folkeskoler for allmuen. Det treffer ikke de skolene vi her snakker om - kristne friskoler, Steinerskoler, Montessoriskoler og evt. kommende muslimskoler - som er skapt ut fra idealisme knyttet til livssyn og pedagogikk.

"*Alternative skoler i Norge*" er tittelen på ei bok om skoleslaget fra 1993. Det harmonerer med Privatskolelovens krav til alternativt innhold som vilkår for statsstøtte. Det problematiske med dette navnet kan illustreres av en kontrovers i Stortinget i mai 1994. Skolestadsråd Gudmund Hernes sa at Mønsterplanen gir rom for å ta i bruk

Hun går i Steinerskole. Hva slags skole er det? Er den privat, alternativ eller fri?

Foto: Arve Mathisen

elementer av Montessoripedagogikk i offentlig skole. Den var derfor ikke alternativ og kvalifiserte dermed ikke til statsstøtte, mente Hernes. Men han møtte motbør fra en enstemmig stortingskomité som slo fast at søknader om opprettelse av nye Montessoriskoler ikke kunne avslås på dette grunnlaget.

Protestene mot Hernes' utspill understreket forskjellen mellom å ta i bruk elementer av alternativ pedagogikk innenfor enhetsskolens etablerte ramme - og det å drive egne skoler hvor denne pedagogikken får gjennomsyre hele virksomheten. Denne forskjellen i muligheter til å utforske alternativ pedagogikk innenfor enhetsskolen og i egne skoler, fanges opp i navnet *fristående skoler*, som er den offisielle svenske betegnelsen.

Men den fanges også opp av et navn med mer enn hundre års tradisjon i Danmark. Der har dette skoleslaget gått under navnet *friskoler* helt siden N. F. S. Grundtvigs tid. I Norge brukes det også av organisasjonen "Kristne Friskolers Forbund" og i Sverige av det nystartede "Friskolornas riksförbund" som begge har godt over 100 medlemsskoler. Også Dyades redaksjon slutter seg til dette. Friskoler er det mest treffende og tradisjonsrike navnet for dette skoleslaget.

ROLF BRANDRUD

HAR NORGE RÅD TIL Å PL

AGE FRISKOLENE?

Foto: Arve Mathisen

Norge står på terskelen til et stadig mer internasjonalisert informasjonssamfunn. Hvordan kan vi fornye oss kulturelt og styrke vår konkurransevne i møte med denne utfordringen? Og hvilken skolepolitikk er best egnet til å bidra til det?

Såpass vide perspektiver burde det være over debatten om hvorvidt det skal være rom for friskoler i Norge eller ikke. Men hittil har det ikke vært det. Så la oss starte der den faktiske friskole-debatten utspiller se, og skrelle oss gjennom argumentasjonslagene på vei mot det sentrale.

ENTUSIASTER MOT BYRÅKRATER

Miljøene som driver friskoler i Norge er ikke i tvil. De har en sak de tror på - for de kristne og muslimene er det deres livssyn, for Steiner og Montessori er det deres pedagogikk. De mener det trengs egne skoler for å gi rom for å utvikle disse sakene i sin fulle bredde. Og de er villige til å ofre adskillig i dugnadstimer, foreldrebetaling og møysommelig påvirkningsarbeid overfor politikere og andre for å få det til.

Friskole-entusiastenes motpart er Kirke-, Utdannings- og Forskningsdepartementet. KUF går riktignok ikke inn for å fjerne de norske friskolene vi har. De følger opp Privatskoleloven av 1970 som åpner for statsstøtte for friskoler basert på alternative livssyn eller pedagogiske retninger.

Men KUF har de siste årene lagt seg på en stadig mer restriktiv og tilbakeholdende fortolkning av denne loven. For friskolemiljøene innebærer det i praksis at behandlingen av alle friskolesaker i KUF går usedvanlig langsomt. Søknader om opprettelse av nye skoler treneres i det lengste og avslås dersom det overhodet kan finnes grunnlag for det. Og i forbindelse med statsbudsjettet kommer det nesten årvisst forslag til nedskjæringer i statsstøtten til friskolene.

Disse forslagene blir riktignok aldri gjennomført, men det skyldes som regel bare Aps behov for å komme fram til budsjettforlik med Kristelig Folkeparti som har vern om friskolene som en av sine hjertesaker.

Særlig det årlige dramaet om friskolestøtten representerer en belastning for friskolemiljøene. De lever med

små marginer. Politiske myndigheter setter grenser for hvor stor foreldrebetaling de kan kreve. Og praktiske forhold begrenser hva de med rimelighet kan kreve av foreldreinnsats til loppemarkeder, dugnadsdager og annet. En reduksjon i statsstøtten kan raskt gjøre det umulig å drive skolen videre, med de følger det kan få for barn som er midt i sin skolegang.

Derfor er det lett å forstå at friskolemiljøene protesterer så høylytt de kan hver gang det kommer forslag som rommer slike farer.

For friskole-entusiastene er det arbeidet de driver selvvinnlysende viktig og riktig. Pedagogikken er god, og livssynet ville egentlig være det beste for alle. Skolene er fulle av barn som vil lære - og søknadslistene rommer langt flere som gjerne ville gå der. Hvordan kan da byråkrater i KUF få seg til å stikke kjepper i hjulene for driften av de eksisterende skolene og si nei til etablering av nye? Er det fordi de ikke har skjont hva det dreier seg om - og trenger mer informasjon? Er det fordi byråkrati av vesen må arbeide tregt og være nøye med formelle regler? Eller er det rett og slett fordi byråkratene er alliert med friskolebevegelsens motkrefter? Sett med friskoleentusiastenes øyne kan KUFs motstand fortone seg uforståelig.

BORGERLIGE MOT SOSIALISTER

Men bakom byråkratene står politikerne. Innstramningen i fortolkningen av Privatskoleloven har skjedd under dagens skolestatsråd fra Arbeiderpartiet, Gudmund Hernes. I denne

mer restriktive politikken ligger en gjenoppliving av et gammelt AP-stridstema: Kamp mot private skoler og for den offentlige enhetsskolen.

I forrige og inn i de første tiårene av dette århundret var dette et forståelig stridstema for et arbeiderparti. Som i andre europeiske land fantes det den

gang et klassebestemt skille i skolevesenet mellom private skoler for de bedrestilte og offentlige folkeskoler for almuen. Da Arbeiderpartiet kom til makten, ble en av merkesakene å oppheve dette skillet - og å skape en felles enhetsskole for alle barn i Norge. Kampen lyktes. Etter tiår med sosial-

De fire sentrale norske friskolemiljøene

Friskoler finnes av ulike slag: folkehøgskoler, yrkesrettede skoler og videregående skoler. Vi fokuserer i dette Dyade på de fire sentrale norske friskolemiljøene som driver grunnskoler. Perspektivene som risses opp, vil likevel i stor grad gjelde for norske friskoler generelt.

Kristne skoler

Kristne Friskolers Forbund har i 1995 105 medlemsskoler, hvorav 30 grunnskoler, 22 videregående skoler, 26 bibelskoler, 11 høyskoler og 15 norske skoler i utlandet. Som interesseorganisasjon arbeidet KFF overfor Stortinget, regjeringen og departementet for å ivareta friskolenes rettigheter. "Det er den kristne målsettinga for skulane våre som legitimerer vår eksistens", heter det i KFFs kvartalsmagasin 1/95.

Steinerskolen

I 1991 gikk 56% av alle elever i private grunnskoler i en Steinerskole. 22 skoler hadde ca 4000 elever og ca 500 lærere. Skolene har sitt navn etter antroposofiens grunnlegger Rudolf Steiner (1861-1925). De har utviklet seg i Norge siden 1926. Den bærende idé i pedagogikken er at barnet bærer med seg et løfte om å lære, bli mer menneske,

realisere noe individuelt og betydningsfullt, kort sagt bli skapende.

Montessori

Siden starten i 1990 er det etablert fem Montessoriskoler i Norge. Skolene bygger på en filosofi utarbeidet av den italienske legen og pedagogen Maria Montessori, (1870-1952). Hun fant at barnet har ekstra følsomhet for en spesiell slags pedagogisk stimulering i de ulike utviklingsstadier det gjennomgår. Hvis barnet får akkurat denne stimuleringen til rett tid, kan det arbeide intenst. Lærerens rolle er å vite hvilken sensitiv periode barnet er i.

Muslimsk skole

Stiftelsen Urtehagen driver muslimsk førskole i Oslo, og søkte i 1993 - med støtte fra 14 muslimske organisasjoner i Norge - om å få starte muslimsk grunnskole. Der skal undervisningen følge norske læreplaner og foregå på norsk, men skolen skal ha islamsk formålsparagraf for å gi barna trygghet i deres bakgrunn og styrke deres integritet. Målet er at barna skal integreres i det norske samfunnet med sin egenart, ikke assimileres. Søknaden ble avslått av departementet i februar 1995 og anken avvist av regjeringen i juni 1995.

demokratisk styre forsvant de aller siste restene av den gamle typen privatskoler tidlig på 1960-tallet.

Men parallellt hadde det eksistert en annen type private skoler som ikke rekrutterer elever ut fra klasse, men ut fra livssyn eller livsorientering. Det gjaldt den gang kristne friskoler med tradisjoner tilbake til 1860-tallet, og Steinerskoler som det ble etablert flere av fra 1950-tallet og utover.

Under tiårene med uavbrutt sosialdemokratisk styre var det liten offentlig velvilje for slike skoler. Arbeiderpartiets kamp mot rikmannsskoler rettet seg mot alle alternativer til den offentlige enhetsskolen de selv kjempet fram.

Endring i offentlige myndigheters holdning til friskoler ble det først da det sosialdemokratiske hegemoniet ble brutt med Stortingsvalget i 1965. Den borgerlige firepartiregjeringen gjorde umiddelbart bedre livsvilkår for friskoler til en av sine merkesaker.

Internasjonale konvensjoner som Norge hadde tiltrådt, hørte til de borgerlige partienes viktigste argumenter i denne saken. FNs menneskerettighetserklæring fra 1948 slår fast foreldrenes rett til å velge hvilket livssyn de vil oppdra sine barn i som en av de grunnleggende menneskerettighetene. Det samme gjør også den europeiske menneskerettskonvensjonen og UNESCO-konvensjonen av 1960. De borgerlige partiene mente at denne foreldreretten ikke bare skulle være en formell, men også en reell rettighet i Norge. Derfor ville de åpne for statsstøtte til skoler basert på alternative livssyn.

Privatskoleloven kom opp for Stortinget i 1970. Den ble møtt med steil motstand fra et samlet Arbeiderparti, og det var bare med et nødskrik den til slutt gikk igjennom i kraft av de borgerliges stemmer og Lagtingspresidentens dobbeltstemme

Med hjemmel i denne loven har den norske friskolebevegelsen siden vokst til det omfang den har idag. På grunnskolenivå omfatter den idag 30 kristne friskoler, 22 Steinerskoler og 4 Montessoriskoler.

I en periode så det ut til at Arbeiderpartiet og SV hadde avfunnet seg med denne utviklingen. For da en ny borgerlig regjering i 1985 la fram en revisjon av Privatskoleloven for Stortinget, tok Arbeiderpartiets saksordfører Reiuulf Steen allerede i åpningsinnlegget luften ut av debatten ved å erklære at de ikke ville starte noe nytt stormløp mot privatskolene. Det førte til at lovrevisjonen denne gang ble vedtatt av et enstemmig Storting.

Men nå på 1990-tallet har kamp mot friskoler overraskende nok igjen kommet på sosialistenes dagsorden. Dette overrasker fordi det norske arbeiderpartiet dermed slår kontra i det som til nå har vært en felles utvikling i de nordiske sosialdemokratiene: - fra motvilje til akseptering av friskolebevegelsen som er verdifullt element i utdannessamfunnet. Og det nye og urovekkende for friskolene er at de borgerlige partiene heller ikke lenger står samlet mot sosialistene for å verne om dette skoleslagets livsrett. Det kan virke som både Senterpartiet og Fremskrittspartiet ut fra ulike beveggrunner er i ferd med å slutte seg

Vårløsningen for friskolene i Norge kom med den første borgerlige flertallsregjeringen etter krigen, som tok over i 1965. Mot steil motstand fra Arbeiderpartiet kjempet de borgerlige gruppelederne John Lyng, Kjell Bondevik, Per Borten og Bent Røyseland igjennom Privatskoleloven av 1970 som sikret skoleslaget statsstøtte.

til Arbeiderpartiets og Sosialistisk Venstrepartis front mot friskolene.

Det er særlig to saker som synliggjort denne nye splittelsen mellom de borgerlige partiene i friskoledebatten: EU-striden og diskusjonen om innvandring.

FRISKOLENE I EU-STRIDEN

I mai 1994 gikk Arbeiderpartiets skolestatsråd til angrep på det friskolemiljøet som er yngst og minst, men samtidig kanskje også mest attraktivt for mange - nemlig Montessoriskolene. Angrepet endte tilsynelatende i et politisk nederlag, men i realiteten med en politisk seier.

Nederlaget var det mest iøynefallende. Statsråden sa at det var rom for å ta i bruk elementer av Montessoripedagogikk i enhetsskolen og at denne pedagogikken derfor ikke representerte noe støtteberettiget alternativ. Derfor ville departementet avslå statsstøtte til nye Montessoriskoler. Dette utspillet møtte motbør ikke bare fra de borgerlige partiene, men overraskende nok også fra hans egne rekker. En samlet stortingskomite slo fast at Montessoripedagogikk skulle betraktes som alternativ pedagogikk, og at departementet ikke kunne nekte statsstøtte til nye Montessoriskoler på et slikt grunnlag.

Skolestatsrådets politiske seier hadde større dimensjoner, men var samtidig mer skjult for publikum. Høyre hadde i komiteen fremmet et forslag med generell kritikk av skolestatsråden for å ha strammet inn fortolkningen av Privatskoleloven

uten å rådføre seg med Stortinget. Kritikken var såvidt alvorlig at det ble antydning på Stortinget at skolestatsråden og evt. hele regjeringen ville tolke det som mistillit og gå av dersom dette forslaget fikk flertall. Hvilke realiteter som lå i dette er uklart. Sikkert er det at ingen av de borgerlige opposisjonspartiene var innstilt på å ta noen regjeringskrise på dette tidspunktet - et halvt år før EU-avstemningen.

Kristelig Folkeparti og Fremskrittspartiet sluttet seg likevel til kritikken. Det gjorde derimot ikke Senterpartiet, som i stedet gikk sammen med Arbeiderpartiet og SV om en uttalelse hvor de uttrykte bekymring over friskolenes popularitet som en trusel mot enhetsskolen.

Sett utenfra virker denne bekymringen nokså overdrevet. Tre prosent

av alle barn i Norge går i friskoler. Nittisju prosent går i den offentlige enhetsskolen. Selv om Montessoriskolene og andre friskolemiljøer skulle få anledning til å starte nye skoler i takt med den økende interessen, er det ennå langt igjen til danske forhold hvor

12 prosent av årskullene går i frie skoler. Der har det i årtier vært tverrpolitisk støtte for en liberal friskolepolitikk - og selv ledende sosialdemokrater som Ritt Bjerregaard mener at «Det er bare en dårlig offentlig skole som har noe å frykte fra friskolene».

Men opplevd innenfra i denne trippelalliansen kan friskolenes popularitet muligens framstå som en reell trusel. At Arbeiderpartiet ser med frykt og

motvilje på at de gamle statsmonopolene får konkurranse, er ingen nyhet. Det var mønsteret da helsevesenet fikk en viss konkurranse fra Ringsenteret og andre private klinikker. Det var mønsteret da NRK fikk konkurranse fra nærradioer, TV2, P4 og stadig flere satelittkanaler. Og det

– Det er bare en dårlig offentlig skole som har noe å frykte fra friskolene, sier Ritt Bjerregaard, ledende dansk sosialdemokrat

overrasker ikke at mønsteret gjentar seg også når enhetsskolen får det første snev av konkurranse fra friskoler.

At SV deler Aps restriktive holdning til friskoler, er heller ikke overraskende - til tross for at dette partiet trolig har ikke så rent få medlemmer blant friskoleforeldre, særlig i Steinerskolen.

Det nye og oppsiktsvekkende er at Senterpartiet slår følge med AP og SV. Tidligere har de vært med på å kjempe igjennom Privatskoleloven og også i andre saker har de stått sammen med de øvrige borgerlige partiene for å verne om friskolenes livsrett. Hva skyldes nå Senterpartiets plutselige bekymring over om enhetsskolen kan klare seg med livskraftige alternativer omkring seg?

Kanskje sier årstallet det meste. I 1972 snudde EU-striden oppned på det meste i norsk politikk. Og i mai 1994 var oppkjøret for lengst godt i gang foran høstens nye EU-avstemning. Senterpartiet sto i spissen for nei-bevegelsen. Deres selvforståelse var at de kjempet for norsk folkestyre mot Brusselstyrt kapitalmakt og markedsliberalisme. De vil bevare mest mulig makt i folkevalgte hender, og konkretiserer dette - har det vist seg - til å gjelde kamp mot utvanning av statsmonopoler og nedbygging av statlig virksomhet. Øyensynlig passer vern om enhetsskolen og bremsing av friskolenes vekst godt inn i dette bildet, siden enhetsskolen hører til de institusjoner kommune- og fylkesstyrer rår over.

Samtidig representerer enhetsskolen noe stabilt og norsk, som man

kan anta Sp gjerne vil bevare. I ei omskiftelig tid finnes det noen erfaringer de fleste nordmenn fortsatt har felles: Vi er vokst opp med norsk natur, vi er medlemmer av den norske statskirken, vi lyttet daglig til NRK og vi har gått i den norske enhetsskolen. Nå er det tydelige tegn til at denne enhetskulturen slår sprekker. Yngre generasjoner går heller på kafé, stiller seg mer likegyldige overfor statskirken og lytter like gjerne til P4 og MTV. Hvordan skal det gå dersom de heller ikke får skoleårene i enhetsskolen som en felles erfaring? Vil den samlende nasjonalfølelsen overleve i en virkelighet hvor en økende andel av årskullene også går i ulike typer friskoler? Ganske visst gjelder dette foreløpig bare 3 prosent. Men gir du fanden lillefingeren, er det som kjent fare for at han tar hele handa. Her gjelder det å være føre var!

I et slikt perspektiv blir bekymringen forståelig. Spørsmålet er likevel om ikke dette er å bevege seg baklengs inn i framtida. Er det fruktbart å gjøre alternativenes popularitet til et problem? Er det sant at det som er godt for enhetsskolen, enhetskirken og enhetskringkastingen nødvendigvis også er det beste for framtidens Norge? Og er vi tjent med at morgendagens norske kulturelle identitet bindes opp til enhetsinstitusjoner et økende antall i Norge føler seg fremmede overfor?

NORDMENN MOT INNVANDRERE

Utviklingen i den norske friskoledebatten minner om eventyret om de tre bukkene Bruse. Først ryddet det sosialdemokratiske trollet vekk rik-

manns-skolene, og satset så ettertrykkelig på skolevesenet gjennom tiår etter tiår at det etterhvert begynte å betrakte det som sitt eget. Så begynte bukkene å komme trampende på trollets bru. Men til forskjell fra i eventyret var det her den største bukken som kom først. Det var de kristne friskolene som trampet ut på brua med FNs menneskerettighetserklæring og en borgerlig flertallsregjering i ryggen. Trollet sloss imot, men måtte gi seg. Senere kom det stadig mindre bukker, Steinerskoler og Montessoriskoler, som trollet kjempet imot uten å lykkes. Og tilslutt kom den aller minste - muslimene som knapt har fått fotfeste i Norge og ennå ikke har etablert noe friskolemiljø å kjempe ut i fra. De måtte da vel i alle fall kunne hindres i å trampe på trollets bru?

Konfrontasjonen mellom sosialistene og muslimene toppet seg i en TV2-debatt i januar 1995. Der kom også Fremskrittspartiets glideflukt mot Arbeiderpartiets restriktive friskolepolitikk til veis ende. Temaet var en søknad fra stiftelsen Urtehagen om å få danne en muslimsk friskole i Oslo.

Saken hadde da vært inne til behandling i det politiske systemet i nærmere tre år - og av dette tidsrommet hadde KUF ruget på den i godt over to. Under behandlingen hadde de faglige instansene, Skolesjefen og Utdanningsdirektøren for Oslo og Akershus, gått inn for søknaden. Men både i Oslo bystyre og i Stortingskomiteen delte politikerne seg etter velkjente skillelinjer - Kristelig Folkeparti, Høyre og Fremskrittspartiet støttet søknaden; Arbeiderpartiet og SV gikk imot.

Men siden den gang har forholdene i Fremskrittspartiet endret seg. Partiets representant i komiteen, Ellen Christiansen, sa ja til muslimsk friskole ut fra en prinsipiell liberalistisk grunnholdning om at det bør råde størst mulig frihet i økonomi, politikk og kultur - og at disse frihetene må gjelde for alle, også for muslimer og andre innvandrere. Ellen Christiansen var lederskikkelsen i en liberalistisk fløy av partiet. Mot denne fløyen sto en populistisk fløy preget først og fremst av en restriktiv holdning overfor innvandring og innvandrere. En konfrontasjon mellom disse fløyene førte til at liberalistene ble utstøtt fra partiet (og dannet partiet Fridemokratene med Ellen Christiansen som leder), mens populistene sitter igjen med makten.

Slik var situasjonen da det i januar 1995 utgikk bud fra skolestatsråden om at det nå ville falle en avgjørelse i saken om muslimskolen med det aller første. TV2s programleder Nils Gunnar Lie tromlet sammen de fleste aktuelle parter til panel- og amfidebatt. Han inviterte også seerne til å ringe inn for å gi skolestatsråden råd: «Bør Gudmund Hernes si ja til å bruke av norske skattebetalers penger til å finansiere en privat muslimsk grunnskole i Oslo?».

Allerede i vinklingen av debatten var det lagt opp til polarisering langs betente akser: Nordmenn mot innvandrere - og skattebetalere mot stønadssnyltere. Og debatt deltagerne fulgte opp. Husk, formante Arbeiderpartiets skolebyråd i Oslo Gro Balas, at statsstøtten til muslimskolen vil bli tatt fra den offentlige skolen som er utarmet nok fra før. Å åpne for flere

– Nå kommer jeg og tar deg! ropte norsketroppet, da den vesle muslimbukken kom trippende.

friskoler er å undergrave den offentlige skolen som de fleste norske barn tross alt går i. Og Fremskrittspartipopulisten Vidar Kleppe (som siden er valgt til nestleder i partiet) grep perspektivet begjærlig. Han hadde ingen sans for fundamentalistiske muslimer med sugerør i statskassa. Dersom de vil ha sin egen skole, får de betale for den selv.

Enklere og mer lettfattelig kan det ikke sies. Publikums respons var da også usedvanlig klar. Av de mer enn 20.000 innringerne som nådde igjennom til TV2 i løpet av den 50 minutter lange sendingen, mente hele 95 prosent at Gudmund Hernes burde si nei til å bruke skattepenger på muslimskoler. Selv om man skal være svært forsiktig med å tolke slike

telefoninnringninger som representative uttrykk for folkeviljen, så var dette likevel et klart signal om at det ikke ville være noen vesentlig politisk belastning for Arbeiderpartiet å si nei til muslimene. Og noen uker senere gjorde Arbeiderpartiregjeringen nettopp det.

Flertallet var overveldende. Men situasjonsbeskrivelsen innringerne fikk servert som grunnlag for å ta stilling til saken, var mildt sagt ufullstendig - for ikke å si direkte misvisende og feilaktig. For å klare opp i dette må bildet utfylles med noe flere nyanser.

STØNADSSNYLTERE MOT SKATTEBETALERE

Snylter alle som mottar statsstøtte på skattebetalernes penger? I så fall gjelder det oss alle. For hvem er det som ikke går på skole, går til lege, blir innlagt på sykehus, kjører på veiene, anmelder saker til politiet, tilkaller brannvesenet og tilslutt blir pensjonist med midler fra Folketrygden? Vi betaler alle skatter og avgifter - og vi bruker alle tjenester finansiert gjennom skatter og avgifter. Skal noen anklages for snylting, må det være fordi de suger urimelig store midler ut av statskassa i forhold til det de betaler inn.

Hvem kan det gjelde i skolesammenheng? Nittisju prosent av alle barn i Norge går i den offentlige enhets-skolen. Der er det ingen skolepenger og som regel heller ingen krav til foreldreinnsett til dugnadsdager, høstmarkeder eller loppemarkeder. Barnas skolegang fra første til tolvte

klasse finansieres fullt ut av skattebetalernes penger. Ingen ser noen grunn til å diskutere det. Fri skolegang er en rettighet de fleste tar for gitt.

Men hva med de tre prosentene av norske barn som går i friskoler? FrP's Vidar Kleppe sier enkelt og greit om friskoleforeldre - som i det aktuelle tilfellet også er muslimer - at de får betale det selv dersom de vil ha egne skoler for sine barn. Det innebærer i praksis at de skal betale dobbelt opp for sine barns skolegang. Først betaler de sin andel av finansieringen av den offentlige enhetsskolen via skattedelen som alle andre. Deretter betaler de i tillegg skolepenger direkte til friskolen barna går på. Uten statsstøtte ville disse skolepengene måtte ligge på 50-60.000 kroner i året. Det betyr at en vanlig familie med to barn i friskole totalt vil betale godt over 1,2 millioner kroner for et skoletilbud nabofamilien får gratis.

Vidar Kleppes forslag er en god måte å gjøre det på, dersom man ønsker å gjøre friskoler til et virkelig eksklusivt tilbud bare for de aller rikeste i landet. Men de færreste ønsker seg tilbake til en slik situasjon i dag. Det er akseptert at friskolene må kreve skolepenger av foreldre som ønsker et annet tilbud enn enhetsskolen for sine barn. Men det årlige beløpet skal ikke være større enn at det er innenfor rekkevidde for alle interesserte. Idag ligger skolepengene i friskoler på om lag 12-16.000 kroner i året. For å kunne holde dem på et slikt nivå, er friskolene helt avhengige av statsstøtte.

Det var dette lovmakerne bak

weekend Aftenposten

LINSTAD RASER ETTER AT HERNES SA NEI:

Islam-frykt!

FOTO: ROLF M. ANGAARD

Fruer liker ikke Nerdrum

Malsren Odd Nerdrum skal stille ut på Frogner. Men han regner ikke med å få solgt noen av dem. - Vestlantfruer liker ikke at husjelpene kan se hva bildene forestiller, sier kunstneren.

SISTE SIDE

FOTO: BERN WIKHALLING

Profilen

Ordfører fra vest?

Per Dilløv-Simonsen er Høyres ordfører i Oslo. Han er nå ordfører i Vestfold fylke. Men selv om han har sterke rotter vest i byen, er han svært opptatt av å skaffe seg kunnskap om hele byen. Han vil holde henger i alle bydelene.

SIDE 23

LÆRER ARABISK: Yasmina (8) (v.), Nawla (5), Karima (5), Heidi (10), Mahasreen (5) og Kobad (9) møtes hver dag i Litteratens friskole på Grenland. Arabisklæreren Achraf Mahad fra Irak lærer barna hva de kan gjøre i ferier, for utveksling til Norge. Foto: KJUT SANDRE

- UHØRT: - Ganske uheørt at statsråd Gudmund Hernes antyder at muslimer i Norge kan starte sin egen skole uten offentlig støtte, sier Trond Ali Linstad. Han mener statsråden står for en stadig økende islam-frykt i Norge.

STØTTE: I Stortinget støtter flertallet Regjeringens avslag på søknaden om pengestøtte til en muslimsk skole. Sigurd Manneråk (sp) understreker at grunnskolen skal være et sted der alle kan integreres i det norske samfunn. Side 4

Nederland tilbake til oppdydding

Ennå er Nederlands dører usikre. De første har vendt hjem til en massiv oppdydding. Side 6

FOTO: JAKOB VORRETTEN

I månedskiftet januar/februar 1995 sa skolestatsråd Gudmund Hernes nei til muslimsk friskole i Oslo. Avslaget vakte sterke reaksjoner.

Privatskoleloven innså og tok konsekvensen av i 1970. Ordningen de etablerte, er heller ikke spesielt kostbar for myndighetene. Friskolene får en statsstøtte pr elev på 85 prosent av skolens driftsutgifter, regnet ut fra et normtall Staten fastsetter. Da er bygninger og kapitalutgifter holdt utenfor. Alternativet til statsstøtte til en elev i friskole er ikke ingen statsstøtte, men normale utgifter for en elevplass i den offentlige enhetsskolen. Det blir dyrere fordi myndighetene der må dekke alle utgifter fullt ut. Realiteten er at myndighetene faktisk sparer flere tusen kroner i året for hver elev som går i friskole framfor i enhetsskolen.

Det betyr ikke at det er smertefritt for enhetsskolen å avgi elever til friskoler. Oslos skolebyråd Gro Balas har rett i at statsstøtten til friskolene trekkes ut av midlene som ellers går til enhetsskolen. Men enhetsskolen får også tilsvarende færre elever å drive skole for. På kort sikt kan det by på problemer å justere utgiftsnivået i pakt med endringen i elevtallet. Men spredd ut over en viss tid er ikke dette noen større omstillingsoppgave enn den enhver bedrift i næringslivet med varierende etterspørsel må gjennomgå fra tid til annen.

Hovedpoenget er at en elevplass i friskole koster myndighetene mindre enn en elevplass i enhetsskolen. Derfor burde Nils Gunnar Lie heller ha spissformulert debatt-temaet slik: «Bør Gudmund Hernes si ja til en muslimsk friskole i Oslo, når det innebærer at han vil spare norske skattebetalere for utgifter og dermed

ha mulighet til å skjære ned på skatten?». Formulert på denne måten ville nei-prosenten trolig blitt vesentlig lavere enn 95. Men det ville neppe ha snudd utfallet til noe ja-flertall. For denne saken handler om langt mer enn penger.

INTEGRASJON ELLER ASSIMILERING?

«I dette tilfellet må hensynet til integrasjon i det norske samfunnet gå foran foreldrenes rett til frett å velge livssyn for sine barn». Det var begrunnelsen skolestatsråden oppga for Regjeringens beslutning om å avslå statsstøtte til muslimsk friskole i Oslo.

Begrunnelsen er interessant. Her handler det om hvordan man skal forholde seg til forskjeller. Dette blir særlig tydelig fordi det her ikke bare er snakk om forskjeller i livssyn eller pedagogisk orientering innenfor det norske samfunnet, men også om grunnleggende kulturforskjeller mellom nordmenn og muslimske innvandrere. Men i mer tilslørt form er ulike holdninger til forskjeller det sentrale også i den generelle debatten om friskoler i Norge: Skal vi se forskjellene som trusler - eller som impulser til fornyelse?

Når forskjeller oppleves som trusler, blir det viktig å bringe dem raskt til opphør. Forskjellene mellom «oss» og «de andre» må utjevnes, alle må bli like, enten ved at vi tilpasser oss dem - eller ved at de tilpasser seg oss. Dette kalles assimilering og er for såvidt greit nok så lenge det foregår frivillig. Amerikaniseringen av Norge etter krigen er ett eksempel på frivillig

Foto: Arve Mathisen

assimilering. Verre er det når assimileringen skjer ved tvang. Et eksempel på det er samene som ble utsatt for et nokså hardhendt fornorskingspress på 1950- og 60-tallet. De skulle ledes til å oppgi sitt språk og sin tradisjon slik at

de kunne gå restløst opp i det norske samfunnet.

Forskjeller opplevd som impulser til fornyelse, blir derimot interessante i seg selv. De blir kontraster til det tilvante som det er vel verdt å bruke tid

til å kjenne på, tydeliggjøre og reflektere over. I stedet for enten å sluke det nye rått eller å spytte det raskt ut igjen, kan nye impulser gjennom en slik prosess bli noe vi klarer å fordøye, ta stilling til og gjøre til en del av vår egen livsforståelse. Først da er det meningsfylt å snakke om integrasjon - og ikke bare om assimilering.

Arbeiderpartiregjeringen snakker om integrasjon av muslimer i det norske samfunnet. Men ved å hindre dem i å starte egne muslimske skoler, handler den på en måte som tyder på at målet likevel bare er assimilering. Historien om hvordan andre nye grupper er blitt integrert i det norske samfunnet tidligere, kan tydeliggjøre dette.

INDIVIDUELL AVMAKT, ORGANISERT STYRKE

Mot slutten av 1800-tallet var det bondebevegelsen som erobret sin plass i det som til da hadde vært embetsstandens Norge. I mellomkrigstida gjorde arbeiderbevegelsen det samme i det borgerlige Norge. På 1970-tallet ble ungdomsopprøret stuert i sosialdemokratiets Norge. Og integrasjonen av kvinnebevegelsen i det norske mannssamfunnet pågår fortsatt.

Grovt sett har integrasjonen i alle disse tilfellene gått igjennom tre faser. I den første var den nye gruppas medlemmer bare tilstede som enkeltstående individer uten innflytelse. Så organiserte de seg i sin egen offentlighet med egne miljøer, foreninger, partier, medier, skoler og kirkesamfunn adskilt fra det etablerte samfunnslivet. Og tilslutt var de selv

modne til å gå inn i det nasjonale fellesskapet, og nasjonen beredt til å ta dem i mot, som likeverdige parter i den seriøse samfunnsdebatten.

De etablerte makthaverne har aldri vært synderlig begeistret over instusjonaliseringen av forskjeller. En og annen avviker her og der, er bare sjarmerende som krydder i tilværelsen. De kan lett nøytraliseres, marginaliseres eller undertrykkes, dersom det skulle bli behov for det. Verre er det når avvikerne får anledning til å komme sammen og organisere seg. Da kan de få sjansen til å utvikle felles holdninger, filosofi, livssyn og pedagogikk for å formidle sin felles identitet videre til nye generasjoner.

Det gjør dem i første omgang vanskeligere å ha med å gjøre. Det er ikke lenger mulig å styre dem med hersketeknikker på tvers av det de selv opplever som sine egne interesser. Og det tar en viss tid før begge parter blir fortrolige med gruppens nyvundne styrke. En del av utprøvingen vil kunne skje gjennom til dels krasse konfrontasjoner. Arbeiderbevegelsen retorikk omkring 1920 og ML-retorikken på 1970-tallet er eksempler på det. I neste omgang når partene har akseptert hverandre som relativt likeverdige, kan den nye gruppen bli en viktig impulsgeber i utviklingen av et nytt nasjonalt fellesskap.

En gang var det arbeiderbevegelsen som ønsket å organisere arbeiderne i egne fagforeninger. Arbeidsgiverne rådet dem fra det. Arbeiderne ville være langt bedre tjent med å forhandle enkeltvis med dem om lønninger, sa de.

En raring eller to kan alle samfunn tåle. Men hvordan skal det gå med Kulturen dersom raringene får rotte seg sammen i egne organisasjoner, partier og skoler? I 1890-åra var det måltrollene som inntok Karl Johan. Kan det bli innvandrertrullene i årene som kommer? Tegning av Olaf Gulbransson.

Nå gjentar historien seg med arbeiderbevegelsen selv i maktposisjon. Ifjor var det noen innvandrere som ønsket å danne et eget innvandrerparti. De ble ikke forbudt å gjøre det, men frarådet på det innstendigste å gjennomføre sitt prosjekt. De burde heller gå inn i de etablerte norske partiene og arbeide for

innvandrerpolitiske saker der, fikk de høre. Og i år er det altså muslimer som nektes statsstøtte til å starte egen muslimsk skole. Muslimske barn er bedre tjent med å gå i enhetsskolen sammen med norske barn, får de høre.

Dette er ikke integrasjon, men assimilering gjennom splitt-og-hersketeknikk. Ved å få muslimene spredd

tynnest mulig utover i det politiske systemet, i enhetsskolen og i landet geografisk sett kan man håpe at de overalt vil utgjøre et lite antall enkeltpersoner som relativt lett vil ta til seg det norske flertallets språk, holdninger og væremåter. Sett fra norsk side kan man håpe at dette vil redusere friksjonen mellom nordmenn og innvandrere til et minimum og dermed motvirke faren for rasisme og etniske konflikter. Sett fra muslimsk side vil det langt på vei innebære å bli fratatt muligheten til å utvikle seg som egen gruppe med egen identitet, kultur og eget bidrag til det norske fellesskapet de går inn i.

IDEALER OG REALITETER

Arbeiderpartiets assimileringsspolitikk overfor muslimene preges dessuten av skremmebilder og ønsketenkning. Partiets skolebyråd Gro Balas skisserte begge sider i et foredrag i Human-Etisk Forbund i Oslo høsten 1994. Skremmebildet var hvilke konsekvenser det kan få dersom muslimer i Norge får anledning til å trekke seg tilbake fra det norske samfunnet og isolere seg i egne ghettoer, egne trossamfunn, egne omgangskretser og egne skoler. Da vil ikke barna få del i norsk kultur eller lære seg norsk, som er nøkkelen til å klare seg i det norske samfunnet. De vil bli stående utenfor det norske samfunnet som en ny underklasse - med alle de farer det innebærer for sosiale konflikter, fremmedhat og rasisme.

Men er dette et realistisk bilde? For det første snakker vi om en friskole som fullt utbygget bare vil ha plass for

300 av Oslos 5000 fremmedspråklige barn. Det virker nokså dramatisk å tillegge denne skolen en slik betydning. For det andre vil undervisningsspråket være norsk og skolen vil følge norske læreplaner i alle fag. Og for det tredje vil ikke elevsammensetningen avvike så mye fra det som er realiteten i mange østkantskoler idag med opptil 98% fremmedspråklige elever.

Forskjellen ligger først og fremst i at det blant alle de lokale enhetsskolene da også ville eksistere en enkelt muslimsk friskole - opprettet av muslimer og for muslimer, og bygd på et positivt engasjement i deres eget miljø. Man skal være temmelig mørkredd for å gjøre denne skolen til noe monster. Så hvorfor blir det gjort?

Opp mot dette skremmebildet stiller Gro Balas så et idealbilde av hva enhetsskolen har å tilby muslimer i Norge. Der får de muslimske barna kontakt med jevnaldrende norske barn, lærer seg norsk og tilegner seg de kunnskaper de trenger for å hevde seg i det norske samfunnet. Enhetsskolen er den felles arena hvor ulike grupper møtes og utvikler toleranse og forståelse for hverandre.

Det klinger vakkert. Men også Gro Balas vet inderlig godt at dette bare er idealet. Realiteten er en annen. For det første kommer ikke fremmedspråklige barn nødvendigvis sammen med så mange norske barn i enhetsskolen. Med andeler fremmedspråklige elever på langt over 90 prosent enkelte steder faller argumentet om betydningen av kontakt med jevnaldrende norske barn i stor grad bort. Så kan man foreslå, slik

både Gro Balas og Kristelig Folkepartis bystyregruppe i Oslo i fullt alvor har vært inne på, at innvandrelever transporteres med buss til mer fjerntliggende skoler for å kunne gå i klasser med minst 50% norske elever. En slik ordning vil garantert møte motstand. Den går direkte imot den tilbøyelighet mange innvandrere har til å søke sammen med likesinnede i deler av byen hvor de føler seg hjemme. Skal barna deres ut fra departementale eller kommunale vedtak spres jevnt ut over Oslos skoler, vil det neppe kunne skje uten en grad av økonomisk press eller tvang. Dersom målet virkelig er å bringe innvandrere i dialog med det norske samfunnet, skal man tenke seg godt om før man tyr til slike tiltak.

For det andre er ikke takhøyden ubegrenset i dagens norske enhetsskole. Formølsparagrafen er kristen, og det pedagogiske opplegget er sterkt preget av å ha blitt meislet ut av sosialdemokratiske skolepolitikere og pedagoger gjennom årtier. For mange er dette som det skal være. For andre vekker det et visst ubehag, men ikke så stort at de - i alle fall foreløpig - synes det er bryet verdt å ta konsekvensen av det. Særlig overfor denne andre gruppen vil det kunne bety mye å skape en enhetsskole som er mindre bundet til kristendommen som religion og sosialdemokrati som ideologi. Så lenge enhetsskolen samler det overveiende flertall av alle barn i Norge, er det all grunn til å støtte opp om arbeidet for å gjøre den til en reell møteplass og fellesarena for alle grupper.

Men det er et langt steg fra å gjøre

enhetsskolen så attraktiv som mulig - og til aktivt å gå inn for å hindre andre å opprette alternative tilbud. Da polariserer man, i dette tilfellet, mot de mest ressurssterke kreftene i det muslimske miljøet. Det er de som ikke bare føler et ubehag ved enhetsskolens tilbud til denne gruppen, men som også har både de intellektuelle ressurser, den organisatoriske styrke og det pågangsmot som skal til å gi seg i kast med alle de hindringer som må overvinnnes for å kunne etablere en muslimsk friskole i Norge. Igjen: Dersom målet virkelig er å bringe innvandrere i dialog med det norske samfunnet, er det å blokkere for slike initiativer neppe den rette framgangsmåten. Så hvilke andre grunner enn vern om egne maktposisjoner kan Arbeiderpartiet ha for å gjøre det?

HAR NORGE RÅD TIL Å KVELE IDERIKDOM?

"Serving the nation. Competing world wide". Dette er BBCs nye slagord for sin virksomhet. Det reflekterer en ny forståelse av det gamle statsmonopolets rolle i en ny medievirkelighet. Innenfor nasjonens grenser består den etablerte virkelighet. Der finansieres BBC fortsatt gjennom lisens og kvitterer med public service kringkasting av beste merke. Men de nasjonale grenser får stadig mindre effekt. Utenlandske kanaler vil etterhvert erobre større markedsandeler på det britiske hjemmemarkedet. BBCs svar er selv å gå ut for å vinne markedsandeler internasjonalt. På verdensmarkedet er BBC bare fin blant et mylder av kringkastingskanaler. Der kan ikke institu-

sjonen påberope seg noen lisens eller særstilling. Der må BBC konkurrere på like linje med alle andre. Og det vil de trolig klare godt.

Vi kan fortsatt håpe at situasjonen er en annen i Norge. Selv om satelitter, Internet og andre kommunikasjonsmidler overskrider alle nasjonsgrenser, skjermes vi fortsatt til en viss grad ved å være et lite språksamfunn langt mot nord.

Men vi skal ikke være for trygge på at internasjonale storselskaper ikke også vil fatte interesse for oss. Norge er rikt. Og Norge er en del av et nordisk marked som er det fjerde største i Europa - etter Tyskland, Frankrike og Storbritannia.

Derfor må vi ta inn over oss at det kan bli stadig mer nødvendig for Norge som for BBC å gå ut på verdensmarkedet for å erobre markedsandeler der. Det vil skape en helt ny situasjon. Her hjemme kan vi med en viss effekt presse andre til å tilpasse seg vår lutherske og sosialdemokratisk pregede enhetskultur. Der ute må vi forholde oss til verden slik den faktisk er i allsitt mangfold - uavhengig av hva vi synes om den. Der må vi lære oss å gå inn i jevnbyrdig dialog med mennesker fra all verdens kulturer. Og der vil vi måtte lære oss å hevde oss i konkurranse med verdens beste innenfor ulike spesialfelter.

Dette er store utfordringer. Hvordan kan vi gjennom skoleårene best forberede neste generasjon nordmenn på å møte den? Hva slags skoler trengs til det? Og hvilken skolepolitikk er best egnet til å utvikle slike skoler?

Dette burde være bakteppet for den norske debatten om vi skal gi rom for friskoler eller ikke.

Svaret er i alle fall ikke samling om enhetsskolen alene. Når alle marsjerer i takt mot samme mål, er de negative følgene desto større om det viser seg at kursen var feil. For skolepolitikere som skal planlegge for en uviss og uoversiktlig framtid, vil det være dumdristig å satse alt på ett kort. To tenker bedre enn én. Mange ulike skoletilbud av høy kvalitet på egne premisser vil gi Norge flere bein å stå på - og større trygghet for at det norske samfunnet skal klare å ivareta og kultivere de kultur- og kunnskapsressurser vi rår over på en god måte.

Rolf Brandrud, f. 1950, er programsekretær i NRK og en av redaktørene for tidsskriftet Dyade. Han har utgitt bøkene "Drømmejegeren, en Mikkjel Fønhus-biografi" og "Trollelvens rike".

Ein kulp i elva

Eg kjenner at eg har vore borti noko.
Noko så svært og enkelt
at alle desse orda enten blir for store eller små.
Kanskje eg kan kalla det ein kulp i elva.
Ein sval og roleg stad
å vera til stades i med si indre uro,
før ein kastar seg vidare ut i elvestraumen.

Rune Belsvik

Meditativ vinterferie

Acem vinterkurs holdes søndag 4. – søndag 11. februar 1996 på idylliske og snøtunge Skøien Gjestegård, Lunner på Hadeland, 50 km nord for Oslo. En fornyende uke med langtidsmeditasjoner, meditasjonsveiledning, forelesninger og kontakt med mediterende fra hele Norden.

Acem

Huitfeldtsgt. 49, Postboks 2559 Solli, 0202 Oslo, tlf. 22 83 04 83
Internetsider: <http://www.oslonett.no/home/acem/>

ENHETSSKOLEN - EN PROVINSIELL VISJON?

Kampen for privatskoler er i Norge som striden mellom David og Goliat. Et mektig, ideologisk bevisst og stridsvillig sosialdemokrati har ikke hatt store problemer med å holde skansen. I etterkrigstiden har sosialdemokratene kontrollert den norske pengekranen. Skolesak handler mer om økonomi enn idealistiske tilhengere av private skoler ofte tar inn over seg. Det er finere å tale om skolefrihet enn å telle kroner i budsjettkrangler. Mot seg har sosialdemokratiet splittede miljøer som kjemper for private alternativer ut fra en rekke forskjellige perspektiver. Ikke bare er disse private grupper fratatt mye av sin økonomiske handlekraft. De har ingen felles sak.

Forkjemperne for enhetsskolen i departement og utenfor har hatt en enkel ideologi: Vekk med forskjellene og alternativene! Tilhengerne av private skoler er ikke en gang enige om sitt syn på enhetsskolen. Man er for alternativer. Ofte har man likevel ikke ett ondt ord å si om enhetsskolen. Øyensynlig forstår man ikke at enhetsskolens idé - per definisjon - er fiendtlig til private alternativer. Å være for private alternativer og samtidig akseptere ideologien om enhetsskolen, rommer et slitsomt paradoks. Hvorfor er alternativer viktig hvis enhetsskole er fint?

Verre er det muligens at det å snakke mot enhetsskolen kan inngå en følelse av å være illojal. I skolekampen har det norske sosialdemokratiet langt på vei mestret den synkverving å gjøre sin egen ideologi lik det å være norsk. Enhetsskolen er norsk; den er det eneste skoleslaget 97 pst (1991) av den norske befolkningen møter. Å være mot enhetsskolen kan nesten virke unorsk; det er å være mot sin egen skole, sine barns skole og naboenes skole. Kanskje opplever mange tilhengere av privatskoler en argumentasjon mot enhetsskolen som unorsk og

Skolestatsråd Gudmund Hernes trenger ikke være slem for å knekke friskolene. Han kan bare unnlate å være snill. Ved å nekte å bevilge penger kan han lett kvele de aller fleste alternative skoleforsøk.

unasjonal. Forståelig nok viker man da tilbake.

SKOLEVALG OG FORELDREINNFLYTELSE: EN TAPT MENNESKERETT?

Utdannelse er viktige bidrag til å forme generasjoners tenkemåte. Skal vi spå om de herskende tanker i Norge om 20 år, er ett utgangspunkt hva dagens unge lærer på skolen.

Makthavere skjønner vanligvis dette. Skolepolitikk er en sentral del av de fleste mer totalitære tankeretninger. I et demokrati er utdanningspolitikken ofte kontroversiell. Den er for viktig til å overses.

Menneskerettserklæringer er ufullstendige uten paragrafer om utdanning. Den enkelte, ikke staten, skal kunne velge sin utdanning. Forelderetten er en del av denne skoleretten: Foreldrene skal ha rett til å sikre seg at undervisningen er i samsvar med familiens livsperspektiv; med deres religiøse og filosofiske overbevisning.

Et angrep på norsk skolepolitikk som frihetsbegrensende ut fra menneskerettserklæringer, er stort sett dømt til å mislykkes. I Norge har vi gitt lite rom for private skoler. Vår offentlige skolestruktur er mer monolittisk enn i de aller fleste land. Bare en forsvinnende minoritet på 3,1 pst av norske skoleelever gikk i 1991 på private skoler. (Eikås 1995). Foreldrene har gjennomgående minimal, eller rett og slett ingen, innflytelse på hva og hvordan deres barn lærer i skolen.

Likevel krenker ikke - som den store hovedregel - norsk skolepolitikk de

ambisiøse formuleringer om valgfrihet og foreldrerett i menneskerettighetserklæringene. Juridiske formuleringer, ikke minst i rettighetskataloger, inneholder ofte mindre substans enn kampglade ikke-jurister kan ledes til å tro. Det økonomiske grunnlaget for å kunne utøve kulturelle og idéorienterte rettigheter tas sjelden hånd om av disse dokumenter.

De juridisk aksepterte tolkninger av menneskerettserklæringene om skolevalg er klare på dette punktet. Ingen av de bejublete foreldreretter gir privatpersoner eller privatskoler en rett til å kreve statlige subsidier. Menneskerettserklæringenes formuleringer kan gjerne siteres i festtaler, men er dårlig praktisk verktøy for privatskolesaken. I en viss forstand legitimerer de en utstrakt offentlig kontroll av et lands skolesystem gjennom økonomiske virkemidler. Ingen kan hindre skolekontrollørene i KUF som stadig sier nei til alternative utdannelse, å sole seg i glansen fra menneskerettsdokumentene.

KILLING YOU SOFTLY

Norsk skoledebatt kan misforstås. Avisoverskrifter taler om at departementet forbyr skoler som ikke tilfredsstillt visse krav. Men det gjør ikke departementet. Formelt nekter departementet vanligvis ingen å starte skole. Den type direkte, nesten brutale, virkemidler er ikke nødvendig i det norske samfunn. Myndighetene kan nøye seg med å kvele det man ikke billiger ved å avslå offentlig støtte.

I det norske kirke-, utdannings- og

I Norge er mange idédebatter gjennom skattesystemet omdannet til bevilgningskamper - bl.a. i Stortinget.

forskningsdepartementet (KUF) sitter ingen slemme byråkrater som kaster ledere for avvikende skoler i fengsel. Den tette offentlige kontrollen av norsk skolevirkelighet er ikke basert på direkte undertrykkende virkemidler som bøter og annen straff. Verktøyet er mer subtilt og indirekte. Et avgjørende virkemiddel i det moderne blandings-økonomiske samfunn er bevilgninger. Myndighetene behøver ikke forby alternative skoler de ikke liker; de kan bare la dem tørke inn. Killing you softly.

Det offentliges kontroll med unges utdanning er basert på en generell økonomisk avhengighet innenfor kulturområdet. KUF-folket behøver ikke være slemme; de kan bare unnlate å være snille. Ikke å bevilge penger er tilstrekkelig til å drepe de aller fleste

alternative skoleforsøk, på linje med mange andre private initiativ innenfor den seriøse del av kulturlivet. Problemet med privat utdanning er at den blir så dyr. Et argument for offentlig støtte til opera og teater er at billettene ellers ville koste mange hundre kroner; kanskje over tusen. Det er fortsatt langt - meget langt - igjen til inngangsbilletten til en privat-finansiert skole. Og inngrepet i pengepungen skal skje hos småbarnsforeldrene, ikke hos dem over 50 år som kanskje har bedre tid og økonomiske ressurser til en teater- eller operakveld.

CASH IS KING

I næringslivet sies undertiden Cash is King. Den som har pengene, bestemmer.

Skatte- og avgiftsretten er på sin måte en sentral del av norsk skoledebatt, selv om de færreste forstår akkurat det. I Norge har vi de senere tiår ligget på verdenstoppen sammen med Sverige, Danmark og Nederland når det gjelder andelen kjøpekraft i privat sektor som overføres til det offentlige. Penger er økonomiske ressurser og makt til å skape. I vårt land er borgerne i større utstrekning enn i det meste av OECD-området og verden for øvrig pålagt å overføre denne handlekraften til det offentlige.

I Norge har vi alle en formell rett til å velge skole for våre barn. Dette er en papirfrihet. Vi overfører så mye av våre inntekter til det offentlige at de aller fleste ikke kan finansiere det et fritt skolevalg ville koste. Realistisk sett ville en privatskole uten noen form for offentlig støtte lett kreve kr 40.000-50.000 pr år fra foreldrene. Kostnadsnivået i Norge er høyt, særlig ved kjøp av utdannet arbeidskraft. En del av disse anselige skolepengene ville være arbeidsgiveravgift og andre avgifter til det offentlige. Systemet har sine paradokser. Vil man drive skole, er man de facto avhengig av økonomisk støtte fra det offentlige for å kunne finansiere blant annet de lovbestemte avgifter kjøp av arbeidskraft medfører.

I Norge er inntektene relativt jevne. Den gjennomsnittlige industriarbeider tjener omtrent kr 200.000 i året; akademiske arbeidskraft noe mer. Hvem med slike inntekter - før skatt - kan velge å betale kr 40.000-50.000 i året - etter skatt - og ikke bare for ett barn hvis man virkelig strammet

bukseremmen aldeles inn, men for de to-tre barn i gjennomsnittsfamilien?

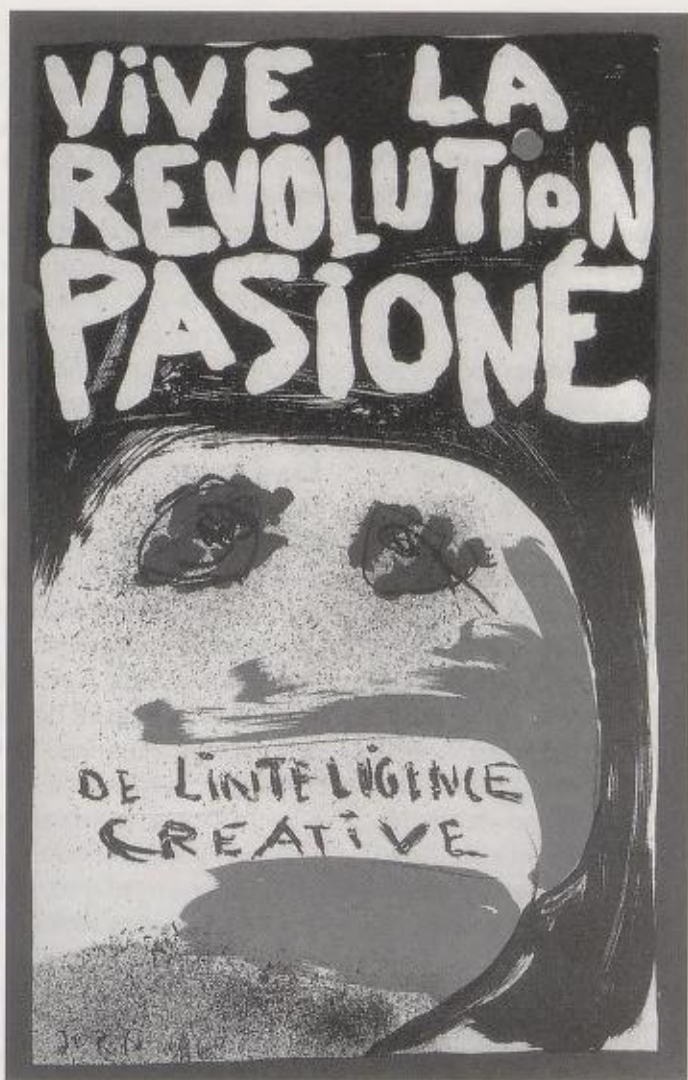
NY-SPRÅK UTEN FORBUD

Språket forvris. Den moderne norske blandingsøkonomi der nær 50 % av bruttonasjonalproduktet overføres til det offentlige, skaper et ny-språk. Reises det spørsmål om opprettelse av et nytt skoleslag, skånes departementet for å bruke fy-ord som forbud. I stedet dreier debatten seg om hvordan man skal prioritere bruken av offentlige midler. Er det riktig å bruke skattebetalernes penger til et skoleformål de fleste velgere er klart uenig i? I Norge er mange idédebatter gjennom skattesystemet omdannet til bevilgningskamper.

Ingen nektes å starte en skole for muslimer. Et tankekors for politikerne blir om de skal bruke offentlige midler, "skattebetalernes penger", til en skole hvis innhold mange velger tar skarp avstand fra. Et system der skoletiltak er avhengig av en bevilgning, og dermed en økonomisk prioritering i politiske fora, er sårbart for populistiske strømninger. Skoleslag som skal ivareta kontroversielle minoriteter, kan være særlig utsatt.

Skolepolitikken er sentral i mer enn en forstand. Vil vi virkelig at skolefriheten skal være reell, kan standpunktet ha store konsekvenser for den økonomiske organisering av samfunnet.

Denne artikkelen skal ikke ta opp disse bredere politisk spørsmål. Så langt har vi bare ønsket å påpeke at en skolediskusjon ikke kan løftes ut av samfunnsdebatten. Politikernes valg

Hva har vi behov for - å utjevne forskjeller eller å kultivere dem? Asger Jorns plakatt med hyllesten til følelsenes revolusjon er fra 1968.

av skattenivå har lagt sentrale premisser for hva vi diskuterer. Skoledebatten gjelder en formell frihet, som i Norge rent faktisk er en betinget frihet. Foreldrenes skolevalg er avhengig av myndighetenes skole-

valg. I Norge er det frie skolevalget bare fritt innenfor de alternativer statens bevilgningspolitikk muliggjør. Norske foreldres skolevalg er subsidiært i forhold til flertallsvedtak i politiske organer.

Norske foreldres skoledebatt er en form for lobbying i konkurransen om de mange offentlige kroner som former det norske samfunn. Den burde ikke være slik; men vi har endt opp med skolekamp som en avansert form for tiggging overfor dem som har pengene: det offentliges representanter.

SPLITT OG HERSK

Representanter for privatskoler har ikke samme politiske grunnsyn og splittes i spørsmålet om velferdsstaten og dens finansiering. Enkelte kretser vil være prinsipielt imot den makt-overføring som skjer når en stor del av borgernes kjøpekraft inndras til det offentlige. Andre privatskolemiljøer vil ha stor sympati for at samfunnet øker handlingsfriheten til de ressurs-svake ved å omfordele økonomisk handlekraft. Så lenge privatskolene får sitt, ser man ikke betenkeligheter ved selve systemet. Ingen kan realistisk håpe å forene privatskoleinteressene i en kritikk av den norske velferdsstatens økonomiske oppbygging.

De norske privatskoler er en heterogen gruppe. Det er deres legitimitet - og styrke. En liten, men sammensatt privatskolesektor bidrar til et mangfold det er vanskelig å utvikle innen det offentlige. Siden skolefriheten må forfektes som lobbyist, er mangfoldet også en svakhet. De ansvarlige grupper bak norske privatskoler har hatt vanskelig for å trekke i spann. De verdiene som er fundamentet for skolene, spriker så mye at man ikke har klart å organisere seg i samlede enheter. Man bør stå sammen hvis man vil melke det offentlige bryst

i det korporative norske samfunn.

I Norge er skolefrihet ikke noe man har, men noe som bevilges fra offentlige myndigheter. Et kjent slagord sier at friheten er udelelig. Når frihet konverteres til bevilgninger og penger, gjelder det motsatte utgangspunkt. En frihet som har form av en budsjettpost er delelig - og begrenset. Statens pengesekk er ikke uuttømmelig. Det en gruppe får, går på bekostning av en annen.

INGEN SYSTEMKRITIKK

Dette poenget har ikke minst de kristne privatskolegrupperinger innsett. Enkelte har ment at kristne interesser i perioder langt på vei klarte å kontrollere etableringen av folkehøyskoler. Prinsipielt ville kanskje de kristne gruppene at det skulle bevilges penger til mange folkehøyskoler. Muligens syntes man ikke det var så verst som et subsidiært alternativ hvis de kristne folkehøyskoler stort sett fikk de penger de trengte.

Når friheten bevilges, blir hver gruppering lett sin egen frihet nærmest. De tradisjonelle lover for lobbying gjelder. Reiser du veldig prinsipielle spørsmål, kan politikere og byråkrater rygge tilbake for de økonomiske konsekvenser. Nøyer du deg med å ta opp akkurat din nisje, dine arbeidsplasser, og i Norge ditt distrikts-nes, kan det gå bedre. Poenget vil heller ikke være å snakke seg varm om privatskoler generelt. Da er den naturlige konklusjon at potten bør deles. I stedet bør talen dreie seg om deg og ditt.

Bevilgningssamfunnet fremmer en

kiving mellom konkurrerende interesser. Dette kan særlig svekke den politiske slagkraft til sektorer lik privatskolene som spriker mye i verdier før den innbyrdes kamp om bevilgninger begynner. Til gjengjeld styrkes politikernes makt. En kritikk som ikke blir prinsipiell, kan ramme enkeltpolitikere som overser særinteresser de er avhengige av. Systemet derimot går fri. I Norge oppstår fra tid til annen kampspørsmål rundt bevilgninger til enkeltstående privatskoler; Montessori, Heltbergs gymnas og den islamske grunnskolen. Men hvilke medier er opptatt av at Norge har en uvanlig liten og svak privatskolesektor? Hvorfor skulle de fokusere på det? Hvilke politikere bebreides i særlig grad for sine negative holdninger til privatskoler mer generelt (med forbehold for politikere lik den sittende skolestatsråd Gudmund Hernes som synes å trives i strid om det meste)? Kampen for den enkelte skoles rett til støtte konverteres sjelden til en systemkritikk. Derfor er privatskoledebatten dypere sett ufarlig for de fleste politikere.

ENHETSSKOLE SOM KLASSEKAMP

Den norske enhetsskolen er en av sosialdemokratiets kongstanker; en form for pedagogisk fanebærer. Historikeren Magne Eikås uttrykker seg slik: "I perioden frå ca. 1920 til et stryke inn på 1980-talet har Arbeidarpartiet i Norge prinsipielt hatt et svært negativ haldning til privatskulane, der ein stort sett har vore imot å etablere lovverk som kunne sikre eksistensen til slike skular. ... stemte

Ap konsekvent og samla mot alle forslag om å innføre lovverk på dete området." Etter Eikås' analyse mildnet Arbeidepartiet sin holdning ut over 80-tallet. Enkelte knytter denne liberalisering av Ap's holdninger til innflytelsen fra Reiulf Steen.

Den nyere strid i Stortinget om bevilgningene etter privatskoleloven avspeiler at Arbeiderpartiet gjennom Gudmund Hernes har funnet en ny statsråd som viderefører den gamle kampholdning mot privatskolene (se f. eks Innstilling Odelstinget nr 62 1994-95). Skolestatsrådets strategi for å stoppe private alternativer til enhetsskolen, har provosert frem nokså friske karakteristikka fra Stortingets talerstol: "Jeg oppfatter at man her er unødig firkantet i en kamp fra statsrådets side for å bekjempe privatskoler her til lands." (Stortingsforhandlinger 1994-95 s 3024). Det norske Arbeiderpartiet har inntatt en betydelig mer fiendtlig holdning til privatskoler enn deres kolleger i Danmark: "Kontrasten til Danmark er slående: Her stod til og med kommunistpartiet, saman med Socialdemokratiet og dei andre politiske partia, samla bak det lovverket som sikra friskulane inntil 80 % statsstøtte som tidleg så i 1946." (Eikås 1995).

Norsk skoledebatt er ikke sjelden bitter. Tilsynelatende overraskes stadig nye generasjoner av privatskoleentusiaster over hvor hard og avvisende diskusjonen kan arte seg. Igjen overser de hva debatten gjelder. Enhetsskole er klassekamp. Sosialdemokratiet har ingen uengasjert avstand til norsk enhetsskole. Et

angrep på enhetsskolen er et angrep på sosialdemokratiet. Tilsynelatende kan man ikke være en fiende av enhetsskolen uten å betraktes som en motstander av sosialdemokratiet.

Alene det å arbeide for alternativer til den offentlige skolen, er å avvise den grunnleggende idé om en enhetsskole. Dermed stiller man seg skeptisk til kjernen i sosialdemokratiets skoleideologi. Reform '94 med sine krav til sammenfallende første år i videregående skole, fortsetter å virkeliggjøre denne kollektive visjonen om skolen. Skeptikere til Reform '94 er kjørt til siden. Reform 94 bidrar til å føre etterkrigstidens enhetsskole videre. Å sette seg imot, er å stille seg skeptisk til den sosialdemokratiske grunnidé for norsk skolepolitikk.

SNAPPER FORBI HVERANDRE

Tilhengere av private skoler vil ofte argumentere ut fra behovet til den enkelte elev og familie. Våre individuelle forutsetninger og verdier varierer. For å vekke den enkeltes engasjement trengs alternativer.

Det er lett å bli blindet av sitt eget perspektiv. Idealister blant privat-skoleforkjemperne tar ofte sitt eget utgangspunkt som så selvfølgelig at de tror alle deler det. Alle vil vel ivareta den enkelte elev. Meningsforskjellene består i hvordan den enkelte skal hjelpes. Tror man - og tar feil.

Utgangspunktet for det norske Arbeiderpartiets engasjerte satsning på enhetsskolen er nok heller en samfunnsforståelse der utgangspunktet tas i kollektive enheter og ikke i individer. Naturligvis må dette nyan-

seres. Nyanseringen må likevel ikke tape utgangspunktet av syne. Enhetsskolen har ikke sin basis i ideer der individet er den primære referanse. Derfor snakker ofte tilhengerne av

Friskoletilhengerne er opptatt av ulike menneskesyn. Forkjemperne for enhetsskolen tar utgangspunkt i samfunnet. Bildet er fra Oslo Montessorigrunnskole.

privatskoler og enhetsskolen forbi hverandre.

Sagt anderledes: Tilhengerne av privatskoler har ofte det til felles at de tar utgangspunkt i forskjellige men-

neskebilder. Forkjemperne for sosialdemokratiets enhetsskole starter derimot med et samfunnssyn. Det avgjørende er ikke hva enhetsskolen skal frigjøre av engasjement og skaperkraft

hos den enkelte, men hva slags samfunn den gir oss.

VERKTØY FOR SAMFUNNSFORANDRING

Verden ellers har forandret seg mye; det gjelder ikke grunnholdningene til skolebyråkratene i det norske KUF. Enkelte vil forbauses over denne rigiditeten. Reelt stiller informasjons-samfunnet, markedsorienteringen og det økte flerkulturelle innslag krav til nytenkning rundt skole og individ. Hvorfor fører ikke disse store ytre endringer i det norske samfunn og våre internasjonale rammebetingelser til viktige reformer av norsk skoleideologi? Spørsmålet overser det enkle psykologiske faktum at mange handler motsatt når deres grunnholdninger utfordres. I stedet for å forandre seg, forsterker man forsvaret og tviholder på gamle løsninger.

I Stortingsmelding nr 29 1994-95 redegjør departementet for prinsipper i den nye læreplanen for 10-årig grunnskole. Ingen levnes her mye grunnlag for tvil om hva departementet prioriterer: I kapittel 4 om sentrale prinsipper for grunnskolen, er første avsnitt viet: *"Enhetsskole: Fellesskap og tilpasning"*. Ordene er positivt ladet. Hvem er for sære barn som ikke kan tilpasse seg og som vender fellesskapet ryggen? Man overser den kortslutning at enhver skole kan lære sine elever å tilpasse seg andre og ta del i et fellesskap. Det kritiske spørsmål er hvem som skal definere de verdiene som skal prege våre barns skolefellesskap. Departementets ordbruk og disposisjon av

fremstillingen avspeiler ikke bare selvfølgeligheter, men en mer kontroversiell ideologi: Kollektivet er det sentrale; individet kommer i annen rekke. Grunnholdningen i dokumentet er som et møte med fortiden: Det sentrale er ikke læring, men tilpasning til den skolen og de verdiene departementet oppstiller. Frykter man en verden i forandring, frembyr skolepedagogene i KUF en trygg havn.

Enhetsskolen som et verktøy for å bryte ned sosiale skiller og utjevne, "slås opp på topp", for å bruke pressespråket. Departementet fremhever at:

"enhetsskolen skal

- *bidra til å motvirke sosiale ulikheter i forutsetningene for skolegang*
- *bidra til at barn og unge blir del av et fellesskap i familie, skole og lokal-samfunn, men også videre sett, innen land og over grenser*
- *bidra til at barn og unge får del i felles verdier og normer, forestillinger og ferdigheter, kunnskaper og innsikter. Dette må de være fortrolige med både for å kunne virke innenfor fellesskapet og for å kunne være med og fornye det".* (St.meld nr 29 1994-95 s 17).

Det sentrale poeng er å bekjempe forskjeller. Hvor barn kommer fra, hva slags hjem og hvilke familieidealer, skal ikke hindre at de får del i "felles verdier og normer". At kunnskaper hos departementet kommer som femte poeng i siste strekpunkt, er ikke tilfeldig. Det viktigste formål med norsk enhetsskole er ikke kompetanseheving og kunnskap. Var læring det sentrale, ville vi ganske enkelt ikke hatt behov for enhetsskolen. Tvertimot, sto

viten i sentrum ville det logiske være en rekke alternativer som konkurrerte om utvikling av ny pedagogikk, læremidler og angrepsvinkler.

KJEDELIG, MEN EFFEKTIV UTJEVNING.

En uunngåelig følge av enhetsskolen er at mange elever kjeder seg. De møter ikke tilstrekkelig med utfordringer, settes ikke på prøve, og stimuleres ikke til å bruke seg selv optimalt. Hvordan kan det bli særlig anderledes i klasserom time etter time, år ut og år inn, hvor *"alle [kommer] sammen, lærer av og lever med forskjeller, uavhengig av kjønn, bosted, sosial bakgrunn, religion, etnisk tilhørighet eller funksjonsdyktighet"* (St.meld nr 29 1994-95 s. 18).

Det høres kanskje fint ut på papiret med en enhetsskole der alle i samsvar med klassisk sosialistisk tenkning skal *"bidra etter evner og medvirke etter forutsetninger"* (St.meld nr 29 1994-95 s. 18). Pådytter man denne tankegangen et klasserom, kan resultatet vanskelig bli annet enn at læring for mange blir kjedelig. Enhver med erfaring fra undervisning vet at det er vanskelig å undervise hvis mottagerne har svært forskjellige behov. Det minste felles multiplum som kan engasjere alle, blir for trangt. En del av prisen for enhetsskolen kan være en til tider død og forstrukket undervisningssituasjon.

I alle land er mange barn og tenåringer skolelei. I Norge ser det likevel ut til at vi har akseptert at skolelæring er kjedelig som en form for naturlov. Skole skal være kjedelig; ikke minst for dem som lærer lett. Har vi begynt å akseptere at den ivrige 7-

åring i løpet av kort tid er omgjort til den uengasjerte skoleelev med lite lekser, lite utfordringer og lite press? Har vi i Norge begynt å ta enhetsskolen som modell for hvordan læring skal skje?

FRYKTEN FOR INSTITUSJONELLE FORSKJELLER

Tilhengerne av enhetsskolen vil hevde at fremstillingen her snur forholdene på hodet. Det er jo nettopp forskjeller man vil fremelske. Hvor ellers enn i enhetsskolen kan elever fra ulike miljøer bli konfrontert med samfunnets virkelige mangfold? Private skoler ville skape barrierer og motvirke at barn opplevet verden i all sin sammensatte kompleksitet. "Det vi vil er at forskjellige poler skal komme sammen og befrukte hverandre", kunne enhetsskolens tilhengere si.

Men det er ikke hva de vil, og i hvert fall ikke hva de gjør. Enhetsskolen skal etter sine uttrykkelige målsettinger ikke bidra til at barn kan kultivere forskjeller. Det er de felles verdiene, ikke forskjellene, den skal styrke, jf sitatet ovenfor. Hvem venter i fullt alvor at barn fra de er 6-7 år skal kunne stå for sitt individuelle særpreg i et skolemiljø med stort press mot det som er felles? Det er nettopp i denne alderen og videre fremover at barna skal utvikle sine uferdige verdier. Enhetsskolen hindrer denne videreutviklingen av individuelle verdier.

Vi nærmer oss å et - godt skjult - kjernepunkt i striden om enhetsskolen. Et vanlig argument mot enhetsskolen er at den hemmer individuelle forskjeller. Det er sant. Like sentralt er

En del av prisen for enhetsskolen kan være en død og forstrukket undervisningssituasjon.

det likevel at enhetsskolen blokkerer institusjonelle forskjeller. Trusselen ligger neppe i at enkelte elever f eks er muslimer; tyngre å svelge er det nok at muslimske skoler betyr muslimske institusjoner. Det er når forskjeller organiseres, gis organisatorisk fotfeste og en mer permanent fremtoning at de blir farlige. Forskjeller mellom enkeltelever er ikke truende for den som vil et utjevnet samfunn. Tolv-tretten år i en enhetsskole vil være mer enn nok til å avdempe disse hos de fleste.

Institusjonaliserte alternativer til enhetsskolen, enkelt sagt flere private skoler, ville bidra til å forsterke de enkelte elevs individuelle særegenheter og gi dem en gruppeforankring. Skoler står ofte i sentrum for kulturelle

aktiviteter og idebrytninger. Det monolittiske preget i det norske samfunnet kunne trues mer av private skoler og tilsvarende uavhengige institusjoner for pedagogikk, tenkning og kulturutvikling. For individer er det vanskelig å nå frem og forstyrre en enhetskultur. Å overse eller assimilere institusjoner er ikke like lett som å skyve ut individer. Enhetsskolen er en del av kampen for enhetssamfunnet.

En ekskurs: Eksempelet med muslimske skoler kan være egnet til å få frem poenget, men trenger en kvalifisering. Initiativtagerne til den muslimske skolen i Oslo har ikke vært villige til å avsverge fatwaen mot Salman Rushdie og utgivere av boken hans. I stedet svarer på uttrykkelige spørsmål om fatwaen at det er

intolerant å trekke frem denne fordi man dermed påtrykker muslimene vestlige holdninger. Intolerant å avvise drap for meningsytringer og litterære skildringer! Da forlater man etter denne artikkelforfatterens mening en prinsipiell skoledebatt, og har plassert seg selv inn i mordideologi. Da er bare et svar mulig om bruk av offentlige midler til en muslimsk skole: Nei!

TIL PASS FOR DE FLINKE

I Norge er det nesten skjellsordpreget å tale om skoleflinke elever. De er en besmittet gruppe man i hvert fall ikke bør ta hensyn til. At de dyktige kjeder seg, er nærmest til pass for dem. Dermed kvesser de ikke sin intelligens og truer ingen likhetsideologer. Statistikken er utvetydig. Mange flinke elever kommer nettopp fra "gode" og velutdannende familier.

Borgerlige kretser tar jevnlig opp sin sado-masochistiske øvelse med å argumentere for de "flinke elevenes rettigheter". De skjønner tydeligvis at dette er ikke-språk i sosialdemokratiets ører. At de velutrustede mistrives i enhetsskolen, kan nærmest tas til inntekt for at den fungerer etter sin utjevne hensikt. Til nød kan du tale enhver ungdoms rett til engasjement. Så kan du i fjerde-femte setning forsøke å lure inn et ord eller to for de flinke. Å gå rett på sak, er dødfødt. Hvordan kan særlige muligheter for de flinke harmoniseres med det overordnede formål for sosialdemokratiets enhetsskole: Skolen skal være "med på å utjevne sosiale forskjeller" (St meld nr 29 1994-95 s 18).

EN TRIST SUKSESS

At enhetsskolen er kjedelig, er en anklage på individnivå. Ut fra de samfunnsmessige målsettinger om utjevning og klassekamp er enhetsskolen en suksess. Ingen kan betvile at sosialdemokratiets enhetsskole har bidratt til å virkeliggjøre et mer egalitært norsk samfunn. Flere private skoler ville nok fått frem mer engasjement og skoleglede hos en del elever, men også tydeligere forskjeller. For mange sosialdemokrater er valget enkelt, og mye av kritikken mot enhetsskolen en misforståelse.

I sin analyse av arbeiderpartistatens skolepolitikk slår Rune Slagstad fast at det sentrale motiv var "sosial utjevning som sosial integrasjon. Skolen ble et viktig instrument i realiseringen av arbeiderbevegelsens mål om å fjerne samfunnets klasseskiller." (Nytt Norsk Tidsskrift nr 3-4 1994 s 233). Ingen kan betvile enhetsskolen har bidratt til det. For den enkelte foreldre og den enkelte elev kan prisen ha vært høy. Hvilken rolle spiller egentlig det, for dem som har bestemt?

Siden 70-tallet har norsk velstand i stor utstrekning ikke vært avhengig av hvordan vi forvalter våre menneskelige ressurser. Vi har hatt oljen. Har vi gjennom enhetsskolen forvaltet dårlig unges ressurser for kompetanse, gjør oljepengene at det foreløpig har lite å si for vår velstand. Oljen har gjort at vi økonomisk har det rimelig godt nesten uten hensyn til hvordan vi innretter oss - innenfor noenlunde fornuftige rammer. Skolepolitikk dreier seg om penger, har vi slått fast. Oljepengene gjør at Norge i stor

utstrekning kan forfølge ideologiske, ikke kunnskapsorienterte målsettinger, gjennom sin skolepolitikk. Kanskje har oljepengene vært et avgjørende grunnlag for enhetsskolens ideologiske suksess? Enhetsskolen fører til utjevning, og det er dens tilhengere opptatt av. At den samtidig kan la atskillige menneskelige ressurser gå for lut og kaldt vann, har foreløpig ikke spilt en stor rolle. Oljepengene, og vår villighet til å bruke dem, har så langt mer enn oppveiet det enhetsskolen kan ha forskuslet av andre ressurser. Miljøvern setter vi i gang med når vi tvinges til det; det samme kan gjelde vernet om kunnskapsressurser.

Historien om enhetsskolen kan skrives. Langt på vei er den historien om hvordan Arbeiderpartiet erobret norsk skolepolitikk. Den historien som aldri blir ført i pennen, er hva dette kostet. Hva vokste ikke frem fordi enhetsskolen krevet det aller meste av norske utdanningsressurser? Hvor mange barn kunne fått et annet forhold til læring ved å gå på skoler som engasjerte dem selv og deres foreldre på en ganske annen måte enn KUF og norske lærerorganisasjoner? I enhetsskolen er foreldrene nesten fiender; de representerer de forskjeller skolen skal utjevne.

Vi får aldri vite hva Norge uten enhetsskolen kunne hatt av elev- og foreldreengasjement, spisskompetanse og alternative pedagogiske institusjoner. Mye kunne ha vært anderledes. Ingen bør undervurdere hvor viktig enhetsskolen har vært for norsk tenkning, hvilken maktfaktor den har representert i å forme norsk

væremåte - og hva den har lagt øde.

HATT SIN EGEN SKOLE

Arbeiderbevegelsen og fagbevegelsen i Norge har lagt vesentlig vekt på kulturelle aktiviteter og folkeopplysning. Skolepolitikk har stått sentralt. Hvorfor har da ikke Arbeiderpartiet, som en del andre sterke ideologiske bevegelser, kjempet for sine egne private skoler?

Svaret er trolig enkelt: Sosialdemokratene har sin skole i den norske enhetsskolen. De har ikke hatt behov for alternative skoleslag. Ved å dominere den offentlige skolen har Arbeiderbevegelsen opphevet sitt eget behov for alternativer.

Mange andre pedagogiske ideer er ikke avhengige av fullstendig å prege et lands utdanningsvesen for å bli virkeliggjort. Den klassepolitiske ide som er så sentral for den sosialistiske skolevisjon, forutsetter dominans. Skolen inngår i målene om utjevning og likefordeling. Disse målsettinger nås ikke ved private alternativer, men ved å overta den offentlige skole der man kan kreve at alle i praksis må gå. Derfor treffer man så sjelden sosialdemokratiske skolevisjoner i køen for midler til private skoler: Ikke bare har sosialdemokratene sine behov dekket gjennom det enkle faktum at norsk offentlig skole i innhold og struktur langt på vei er en sosialdemokratisk skole. Det er nettopp ved å dominere den offentlige skolen at den sosialdemokratiske likhetstankegang kan virkeliggjøres.

Enhetsskole er et nasjonalt begrep. Nettopp i et lite land kan en slik ide lett

Norsk enhetsskole - slik den engang var. Men hva skjer med den norske enheten når vi blir del av et stadig mer internasjonalt informasjonssamfunn?

slå røtter. I større samfunn vil enhetsskolen utsettes for mer betydelige motkrefter.

I EU og EØS er mange utdannelse og eksamenskriterier i noen grad harmonisert. En enhetsskole etter en praktisk talt altomfattende modell lik den norske, er likevel utenkelig på

europisk nivå. Ett er at alle EU-medlemsland har langt sterkere tradisjoner for private skoler enn Norge. Det viktigste er likevel at enhetsskolen ville bryte for mye med det mangfoldige EU-representerer. En enhetsskole trives bedre i en trang og mørk fjord enn ute på de åpne hav.

Enhetsskolen er et innadvendt prosjekt. Den tilhører den lille, ikke den store verden.

Norsk levedyktighet i en større sammenheng forutsetter ikke nasjonal utjevning, men mangfold. En økt integrasjon med Europa ville kreve en heving av norsk utdanningsstandard. Til det er enhetsskolen lite egnet. Dens primære formål er ikke nivåheving, men nivellering.

Utvides perspektivet til Europa, blir ideen om en enhetsskole nesten rar og i hvert fall provinsiell. Tar vi inn over oss cyberspace og Internett, faller enhetstanken til jorden. I cyberspace knyttes verden mer sammen gjennom sine forskjeller. Internett forener ved å gi den enkelte en global mulighet til å forfølge sine særinteresser.

Med tilgang på en hel verden med informasjon, er tvungen utjevning av kunnskap umoderne politikk.

TOLERANSE GJENNOM FELLESSKAP

Enhetsskolen er båret frem av en politisk retning som betoner fellesskap. Til tross for den sentrale betydning kollektiv tilpasning har i læren om enhetsskolen, er dens fellesskapsforståelse forfeilet. Det er galt når St meld nr 19 1994-95 i sitt tørre KUF-språk forutsetter at det "å utjevne sosiale forskjeller ... skaper samhörighet mellom grupper". I begrenset målestokk er det riktig at store økonomiske forskjeller i et samfunn svekker solidariteten. Utnyttelse, arroganse og hovmot må motarbeides.

Dypere sett er den menneskelige utfordring å leve med forskjeller. Intet politisk vedtak kan oppheve den enkle

sannhet at mennesker er ulike. Samhörighet i et ekteskap oppstår ikke der ektefellene skal bli så ensartede og veltilpassede som mulig, men der man etter hvert klarer å leve med de forskjeller som eksisterer. Vi taler om enhetsskolen, men hvem vil etterstrebe enhetsfamilien? Må ikke den ansvarlige foreldrefigur forholde seg til at ens barn er forskjellige og krever ulik stimulering, mål og belønning?

Enhetsskolens maktbasis bygger på den forutsetning at andre skal nektes en reell mulighet til å prøve ut sine alternativer. Enhetsskolens intenderte siktemål er kanskje toleranse; dens struktur er intolerant og avvisende mot det som er anderledes. Enhetsskolens stygge bakside er at den må undertrykke alternativer. Et av dens paradokser at vi skal lære toleranse innenfor en skolestruktur som avviser alternativer.

Offentliggjorte - og til dels hemmeligholdte - meningsmålinger avspeiler det mange lenge har visst, men de fleste politikere har nølt med å innrømme. Nordmenn er ikke så tolerante overfor dem som er anderledes. Vår tenkemåte har sterke innslag av nokså lett antennelig rasisme. Hvorfor ikke? Vi har gått på en skole der mest mulig skulle utjevnes. Målet var likhet. I en ny og åpen verden møter vi så, også hjemme hos oss selv, mange mennesker som slett ikke er som oss. Hvordan har enhetsskolens ideologi forberedt oss på dette? Vår utdanning har ikke hatt som mål å leve med forskjeller, men å bli kvitt dem. Er det rart at vi ser ut til å hanskens ulikheter dårlig? Enhetsskolens påtvungne ho-

mogenitet i et tidligere svært ensartet Norge kan ha svekket vår evne til å møte ulikhetene i det moderne flerkulturelle samfunn. Den flerkulturelle utfordring kan til gjengjeld bidra til å sprengte enhetsskolens ideologi.

AVHENGIG AV FORSKJELLER

Forskjeller er ikke farlige, slik enhetsskolen tilsier. Vi er avhengige av forskjeller for å komme videre. Hvordan skal jeg lære, hvis ikke andre kan mer?

I psykologisk sammenheng er dette tydelig. Skal du hjelpe meg til å meditere bedre, må du se hva jeg gjør feil. Ser vi det samme, kan du vanskelig få meg videre. Dette gjelder alt menneskelig samvær. Nettopp gjennom våre forskjeller kan vi berike hverandre. Mange av oss lærer aldri dette. Vi utkjemper våre fatwaer, Jugoslavia'er eller Auschwitzer der forskjeller truer og skal elimineres.

Den toleranse som har bærekraft, er ikke den som tvinger seg til sukkersøtt å si at forskjeller er flott. Genuin toleranse bygger på en indre trygghet og glede over at vi mennesker er så forskjellige som vi er. Den norske enhetsskolen har ikke basert seg på en trygghet til å gi denne type medmenneskelighet grokraft. Egentlig er det urettferdig å gi sosialdemokratiet så mye av skylden for enhetsskolen. Dens dypeste røtter finnes ikke i den sosialistiske visjon om utjevning. Sin sterkeste appell har nok enhetsskolen i den trussel som mange av oss så lett opplever gjennom forskjeller. Kanskje er mange av oss derfor ambivalente til å ta et oppgjør med den.

Referanser:

Magne Eikås: Privatskulesektoren i Norge og Danmark: Omfang og funksjon i dei nasjonale, offentlege utdanningssystema. I Kurt Klaudi Klausen og Per Selle (red.): Frivillig organisering i Norden. TANO og Jurist- og Økonomiforbundets Forlag 1995.

Rune Slagstad: Arbeiderpartistaten som skolestat. Nytt Norsk Tidsskrift nr 3-4/1994 s 221-233.

Stortingsmelding nr 29 (1994-95). Om prinsipper og retningslinjer for 10-årig grunnskole - en ny læreplan.

Ole Gjems-Onstad, f. 1950, er professor i skatterett ved Handelshøyskolen BI og faglig nestleder i Acem.

TVERRPOLITISK OPPSLUTNING OM DANSKE FRISKOLER

Dansker har vanskelig for å forstå intensiteten i den norske friskoledebatten. Danmark har hatt friskoler gjennom 140 år, og skoleslaget har samlet tverrpolitisk støtte siden 1920-tallet. Forskjellen mellom friskoler og offentlige skoler er etterhvert ikke så stor. Vi har vært forskånet for de gjensidige fiendebilder, skriver Vagn Skovgaard Petersen, som er professor i skolehistorie ved Danmarks Lærerhøjskole i København.

En ledende embedsmand i det danske undervisningsministerium blev i 1960erne ringet op af en kollega og god bekendt i det norske Departement. Spørgsmålet lød: «Vil du blive meget ked af det, hvis jeg sætter mig imod, at der gives grønt lys for friskoler i Norge?» Embedsmanden i det danske ministerium måtte naturligvis svare, at det slet ikke kunne falde ham ind at blive ked af det, selvom han selv i sin tid var blevet hjemmeundervist og havde gået i en god Grundtvig-Koldsk friskole ved Kolding. Den norske kollega forklarede sit spørgsmål: «Du må jo forstå, at giver vi grønt lys for friskoler, vil det blive misbrugt af yderligtgående religiøse retninger, og det vil betyde en fare for demokratiet og en fornægtelse af friheden». Dette replikskifte randt mig i hu, da jeg læste avisreferater af den aktuelle diskussion i Norge. Her er et område, hvor Norge og Danmark har forskellige

De små kan lære av de store - og de store kan lære av å få lære bort. Hva kan Norge lære av Danmark i friskolespørsmål? Romslighet. Foto: Arve Mathisen.

traditioner, - så der er al god grund til **ikke** at give hinanden velmenende råd. Jeg vil følge den kloge embedsmands eksempel. Men erfaringer, dem kan vi udveksle!

FRISKOLER I DAGENS DANMARK

Jeg skal forsøge at tegne et billede af, hvordan vi danske opfatter vor tradition for friskoler - eller «frie grundskoler» eller slet og ret private børneskoler. Det skal ikke være noget skønmaleri - jeg nævner også nogle aktuelle problemer. Vi har en folkeskole, der omfatter langt de fleste børn. Siden 1975 er den ikke konfessionelt bundet til den danske folkekirke. I sin religionsundervisning giver den kundskab om flere religioner, men kristendommen har en fremtrædende stilling. Netop fordi faget er et kundskabsfag, arbejdes der p.t. på at afskaffe den særlige bestemmelse, at elever - med forældrenes samtykke - kan fritages for faget, hvis forældrerne påtager sig ansvaret for denne undervisning.

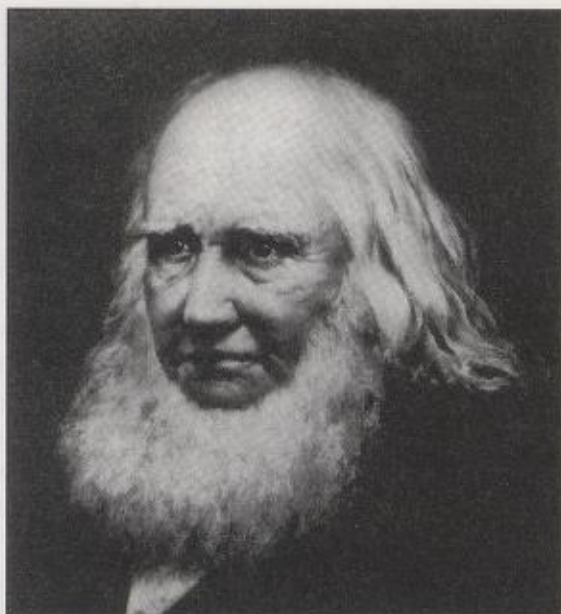
I det store og hele er det nok en udbredt opfattelse, at der er en god balance mellem folkeskole og friskoler. Nogle vil sige, at ordningen virker som en sikkerhedsventil, der forhindrer eksplosioner; andre vil hævde, at den i tidens løb har været et aktiv: en kilde til inspiration og «levende vekselvirkning» - for nu at bruge et ord af Grundtvig. Atter andre vil advare mod naivitet over for skoler, som kan blive camouflaget for politisk-religiøse ideologier; de vil henvise til danske erfaringer om nazistisk infiltration og illoyalitet mod den

danske stat i tyske mindretalsskoler før og under 2. verdenskrig.

Først et par konkrete oplysninger: Vi har for tiden ca. 400 skoler, der falder ind under friskoleloven, ca. halvdelen af dem er Grundtvig-Koldske friskoler. Andre privatskoler under samme lov er de såkaldte «lilleskoler» med 1960ernes reform-pædagogiske baggrund; dertil en del tidligere realskoler; andre er Steiner-skoler, katolske skoler og skoler for det tyske mindretal i Nordslesvig; vi har også en tysk skole i hovedstaden og har haft det i 400 år, St. Petri Schule. Enkelte skoler er muslimske (mest kendt er Jinnah-skolen i København med ca. 120 elever - dansk undervisningssprog og ret til at afholde folkeskolens afgangsprøver). Fra begyndelsen af forrige århundrede og stadig en god og spændende skole er den jødiske friskole i København, Karolineskolen.

Ca 12% af danske børn går i private skoler, en kraftig stigning i de senere år især i byområderne. I enkelte dele af København ligger procenten på over 40. En begrundelse skal her nok især søges i antallet af fremmedsprogede elever i folkeskolen. Men i øvrigt angiver forældre mange forskellige årsager til at sende deres børn i private skoler, såvel pædagogiske som sociale, fremgår det af en undersøgelse, som blev foretaget i en af Københavns omegnskommuner (Gladsaxe) i 1986.

Hvis man spørger i det danske undervisningsministerium om kontrollen med alle disse skoler, får man svaret, at den ligger aldeles **ikke** i ministeriet, men i forældrekredsen bag

Hvorfor er dansk kristendom så mye mer liberal enn den Norske? Fordi Nikolai Frederik Severin Grundtvigs liberale ånd ruver bakom det meste i Danmark - også bakom den danske friskolebevegelsen og den tverrpolitiske aksept den har fått i det danske samfunnet.

hver enkelt skole. Bygningerne skal naturligvis være i orden, men kontrollen med det sorterer under brandvæsenet og arbejdsmiljøloven. Ministeriet interesserer sig for spørgsmål om tilskud, reguleret i den sidste lov om friskoler og private grundskoler m.v. fra 1994. Kravene til oprettelsen af en privat skole vedrører elevtallet, som minimum skal være 28, fordelt over klasserne 1 - 7. Staten yder et tilskud til skolens drift på ca. 25.000 kr pr. elev (afhængigt bla. af skolens størrelse, elevernes alder og lærernes anciennitet). Det svarer rundt regnet til 73% af

udgifterne til en elev i folkeskolen. Resten af driftsudgifterne må dækkes gennem forældrenes betaling, gennemsnitligt ca. 6000 kr om året pr. elev. Den lokale kommune stiller lidt af sit service-apparat til rådighed også for elever i private skoler. Indholdsmæssigt gælder kun den fordring, som siden 1915 har stået i grundloven, at undervisningen skal kunne «stå mål med, hvad der almindelig kræves i folkeskolen» (§ 83).

Det mest overraskende er den lemfældige kontrol. Siden 1933 har det været regel, at skolekredsen selv

vælger den tilsynsførende (dog uden for forældrekredsen). Vedkommende skal jævnligt sikre sig, at niveauet i dansk, matematik og engelsk står mål med folkeskolens. Det kan nok undre, at kontrollen ikke omfatter også kendskab til dansk historie og kultur, - men denne del af skolens indhold har altid været en selvfølge, ja, en hjertesag, i de Grundtvig-Koldske skoler, så en kontrol her har forekommet helt overflødig. Princippet er, at ansvaret for skolen fuldt og helt ligger hos skolens leder og skolekredsen. Er den tilsynsførende utilfreds, anmoder han eller hun skolen om en forandring - giver det ikke resultat, kan kommunalbestyrelsen få sagen forelagt til undersøgelse.

Man kan med god grund spørge: hvorfor har man i dansk skolelovgivning og skoleadministration udvist en sådan liberalitet? Der indgår efter min mening to momenter i et svar: 1. et Grundtvig-Koldsk skolebegreb, samt 2. en bevidst afprivatisering - dvs. en nedbrydning af skellet mellem offentlig og privat skoledrift.

1. Grundtvig og Kold.

I 1814 fik Danmark en undervisningspligt for børn fra 6-7 års alderen indtil konfirmationen. Strengt taget havde vi haft den i landdistrikterne siden 1739, men succesen havde været egnsbestemt. Nu skulle det være alvor. Enevældigt og effektivt, men ikke uden modstand. I byerne kunne privatskoler varetage undervisningen, på landet kunne myndighederne tillade, at børn i velstående familier blev undervist ved

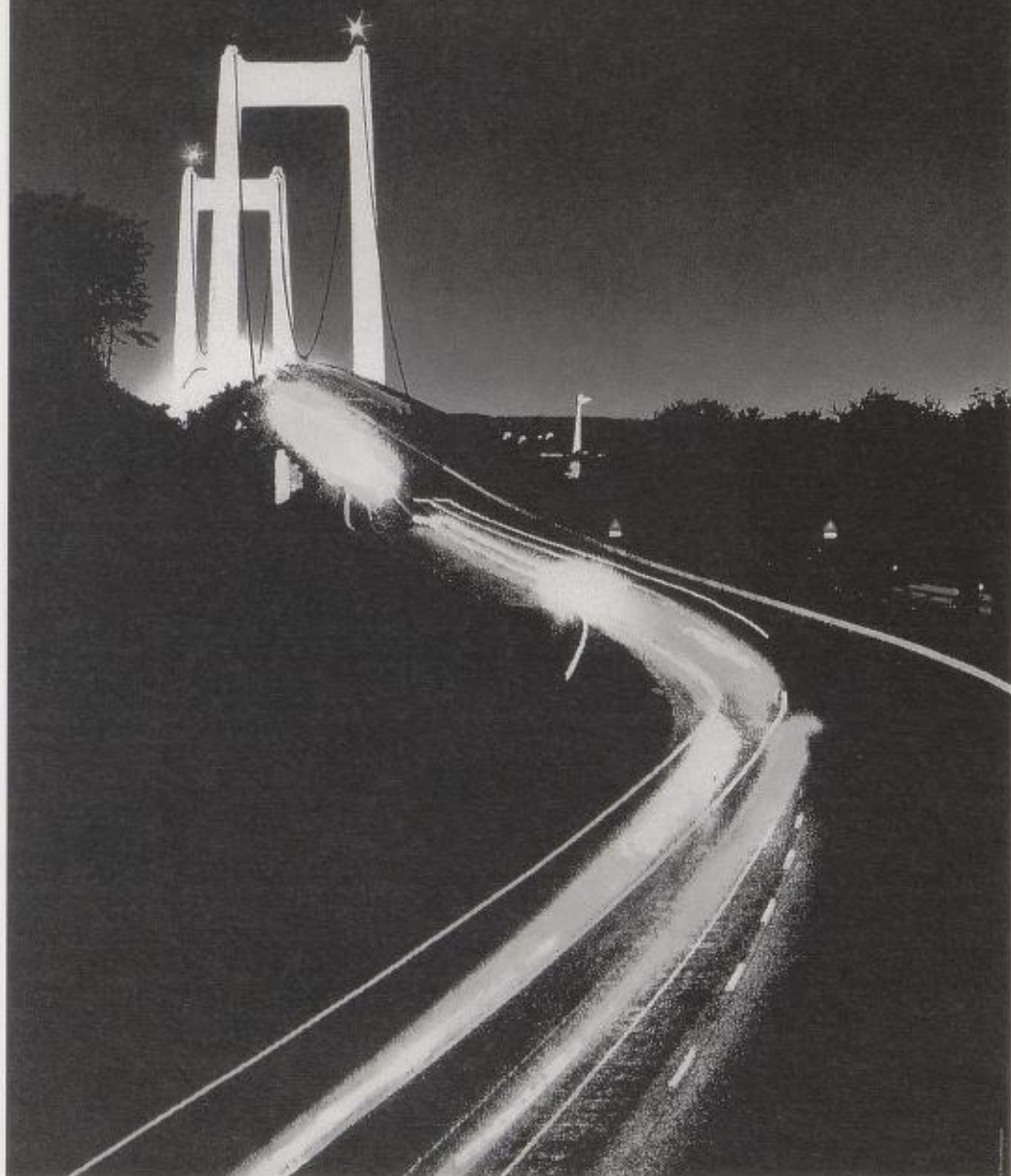
hjælp af en huslærer. Bøndernes børn og tyende var reelt underkastet skoletvang, og det skabte konflikter. For bondestanden var en stand i fremgang - efter landboreformerne omkring år 1800 og specielt efter et opsving i konjunkturerne for landbrugsprodukter omkring 1830. Konflikter var økonomiske, men rigtignok også åndelige. Børneskolens forstandsdyrkelse og pedantiske udenadslæren i religionsundervisningen blev kategorisk afvist i religiøst og politisk vakte forsamlinger og bevægelser.

I denne sammenhæng fik N.F.S. Grundtvig en afgørende betydning. Som salmedigter og præst, men først og fremmest som den kompromisløse fortolker af frihedskravet. Han skelnede mellem «skolen for døden» og «skolen for livet». Den sidste havde hjemmet som forbundsfælle, allerbedst var det at gå i skole «i dygtige og driftige borgeres huse» og siden i en folkehøjskole, kendetegnet ved det «levende ord» («som skaber hvad det nævner») og oplivet i vekselvirkning mellem lærere og elever. Ikke nødvendigvis en «privat», - faktisk drømte Grundtvig om Skolen i Soer (Sorø) som en skole for folk fra alle dele af folket, og den tænkte han sig i et statsligt regie. Men hele det statslige latinskolevæsen var han som bekendt hjerteligt imod. Det var udtryk for «drengevidenskabelighed», ufolkelig kultur og død lærdom i den «sorte skole». Grundtvig gav ord til troen på, at frihed skaber livsmod, mens tvang kun avler frygt og dorskhed.

I denne sammenhæng blev også Christen Kolds primitive børneskole

A T S L Å B R O

på dansk

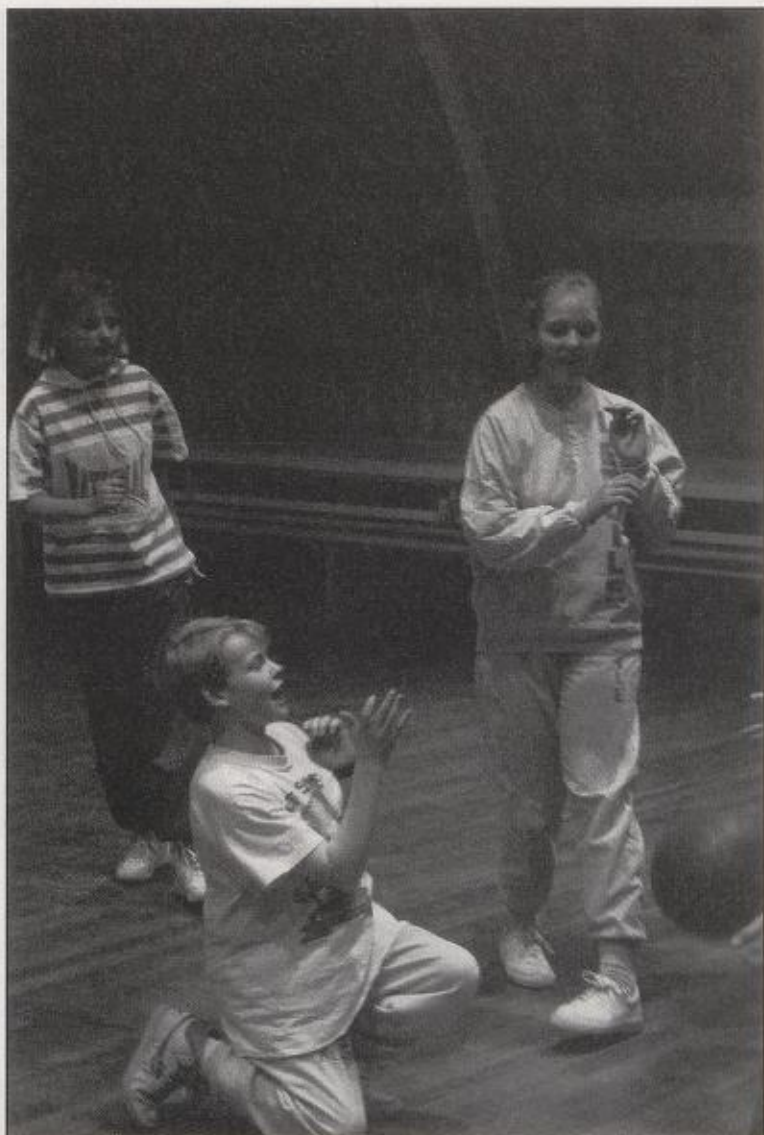

Der nordmenn lett graver grøfter, bygger danskene heller broer. Skillet mellom offentlige og private skoler er ikke lenger så skarpt i Danmark.

på Fyn i 1852 lidt af en åbenbaring. Kolds skole var hjemlig og børneglad; her skulle fantasien finde næring i fortælling og sang, og her blev samlivet båret af troen på «Guds Kærlighed og Danmarks Lykke».

Afgørende var det, at mange af Kolds elever gik hen og lavede lignende små skoler, især i det fynske, og at den nye folkevalgte rigsdag den 2.maj 1855 vedtog den første friskolelov: Alle, der ønskede det, havde ret til at danne friskoler - uden først at indhente myndighedernes vurdering og tilladelse. Bestemmelsen kom som nævnt ind i grundloven 1915 som del af §83:

«Forældre eller Værger, der selv sørger for, at Børnene faar en Undervisning, der kan staa Maal med, hvad der almindelig kræves i Folkeskolen, er ikke pligtige at lade Børnene undervise i Folkeskolen». Fra 1899 kunne staten yde tilskud. Fra 1919

Fra undervisning i eurytmi på Steinerskole.

Foto: Arve Mathisen

har en friskole haft ret til statstilskud. En stor del af danske politikere i de første årtier af dette århundrede havde selv været elever enten i friskoler eller på folkehøjskoler.

2. HØJSKOLER, SOCIALDEMOKRATER OG APPRIVATISERING.

Dette andet moment handler i høj grad om folkeskolens udvikling i dette århundrede, inspireret fra mange sider, bl.a. fra private skoler, skoleforsøg og meget andet i ind- og udland. Vi har i dag en folkeskole uden autoritære ambitioner, klart udtrykt i den nye folkeskolelov fra 1993, der giver en høj prioritet til undervisningens «differentiering», men den udvikling må jeg lade ligge i sammenhængen her. Momentet handler også om, at det i et moderne samfund er stort set umuligt at drive skole uden offentlige tilskud af betydeligt omfang. Endelig handler det om en markant drejning i det danske Socialdemokrati, og den skal jeg kort skitsere.

De Grundtvig-Koldske friskoler har altid haft venner i partiet Venstre, vort oprindelige bondeparti, og i Det Radikale Venstre, udbryderne fra 1905. Derimod var Socialdemokratiets principielle holdning til private skoler helt afvisende: i et demokratisk samfund er det vigtigt, at alle børn går i den samme grundlæggende skole og får fælles oplevelser. Det forekommer mig, at det norske Arbejderparti har stået stærkt på samme standpunkt. Nuanceringen i den socialdemokratiske indstilling kom med krisen i de private eksamensskoler i København under 1. verdenskrig. De gik konkurs på stribe, og i 1917 bad de regeringen om hjælp. Socialdemokratiet bidrog til en offentlig overtagelse af en række skoler samt til et

statsligt tilskud til de skoler, der ønskede at forblive private - først i København i 1918, året efter også udenfor hovedstaden. Betingelsen lød: «hvis de i deres Undervisning og hele Organisationsform staar Maal med den offentlige Skole, underkaster sig pædagogisk Tilsyn og økonomisk Kontrol fra Statens Side samt ikke ved særlige Adgangsbetingelser ud over Kundskabsprøver har Præg af at være bestemte for særlige Samfundslag».

Den socialdemokratiske ordfører (Borgbjerg) uddybede under forhandlingerne i Folketinget: «Vi i vort Parti nærer aldeles ingen Betænkelighed ved at udtale, at ogsaa vi kan tænke os en religiøs Idealisme, som kan medføre et pædagogisk Initiativ, et pædagogisk Fremskridt, en pædagogisk Interesse, som har sin fulde Betydning, har den almindelige Betydning, her kræves for at blive støttet ... Vi har aldrig kunnet tænke os at erobre Staten for ad den Vej, med ydre Statsmagt, at gøre Vold paa aandelige Anskuelser, en saadan Jakobinsk-ateistisk Tankegang ligger os fjern og maa ligge os fjern». Det var den samme socialdemokratiske politiker, der i 1933 som minister gennemførte en forældreindflydelse i folkeskolen og samtidig tillod private børneskoler selv at vælge tilsynet - vel at mærke, hvis en sådan skole var ejet af en skolekreds eller var en selvejende institution. Der måtte ikke indgå personlige profithensyn i skoledriften. Socialdemokratiet modererede sine ønsker om en central styring.

Dansk uddannelsespolitik er flere gange blevet til i en spændende alliance mellem højskolefolk og social-

demokratiske grundtvigianere. Så har den især drejet sig om inddragelse af hjemmene i skolens styrelse og opgør med autoritær pædagogik. I folkeskolens nye skolebestyrelser fra 1990 har forældrene både flertal og formandskab. Brobyggeren har som regel været Det Radikale Venstre, der med social-liberale holdninger har sympati for både folkeskole og friskoler og i særlig grad har interesseret sig for skolen som et lokalt kulturcenter. Den nuværende undervisningsminister, Ole Vig Jensen, repræsenterer Det Radikale Venstre og er talsmand for en Grundtvig-tradition, der vil varetage både folkeskolens og friskolernes interesser: der er brug for dem begge, og de er ligeværdige i bevidstheden. Det er ikke mere «fint» at gå i den ene end at gå i den anden.

Det andet moment i mit svar var altså, at skellet mellem offentligt og privat er blevet beskedent. De to traditioner er kommet til at ligne hinanden. Også folkeskoler vil gerne være hjemmets skoler; de er tilmed begyndt at «profilere sig» og fortælle, hvad de er gode til.

Så må konklusionen vel blive, at private skoler ikke længere har nogen berettigelse? Hertil er kun at svare, at de har berettigelse, så længe forældre-kredse engagerer sig og slutter op om dem ud fra en pædagogisk eller anden ideel interesse. Også folkeskolen har brug for alternativer og samspil mellem institution og bevægelse. Det skal heller ikke glemmes, at nogle børn kommer på kant med deres folkeskole og befinder sig dårligt. Den slags

hænder. Det afgørende er, at vi gennem mange år har været forskånet for de gensidige «fjendebilleder». Både folkeskoler og private grundskoler har normalt (ikke altid) været åbne skoler, som har vedkendt sig deres idealer. Ligeværdighed har oftest vejet tungere end ideologier og oppustede patent-løsninger. For tiden har vi en debat om kvalitet og dygtighed - giver vi børnene en ordentlig inspiration til at gøre sig umage og strenge sig an? Det er et fælles problem på tværs af skole-systemer.

Dette kan lyde som idyl. Det er det ikke. Det venlige forhold mellem folkeskole og friskoler bliver køligere i perioder med dalende børnetal. De lukkede Tvind-skoler er et problem i mange danskeres bevidsthed, scientology-skoler ligeledes. Udmeldinger af elever fra folkeskoler i kvarterer med mange tosprogede indvandrerbørn er en betænkelig sag i et demokratisk samfund, - en udfordring til politikerne. I gårsdagens avis kunne man læse, at forældre til elever på Gjellerupskolen i Århus, hvor 35% af eleverne er tosprogede, vil danne en friskole på folkekirkeligt grundlag. «Initiativet kommer, efter at forældrene i flere år har forsøgt at råbe politikerne op om problemerne med de mange tosprogede elever i lokalområdet, og efter den senere tids flugt fra folkeskolen og over i de private skoler». Tanken er, at en sådan skole med rødder i dansk kultur og kristent livssyn er et konstruktivt bidrag til en integration. Man må håbe, at også tosprogede indvandrerbørn vil blive elever på skolen.

Fornyligt er der i Stockholm udkommet en interessant bog med titlen «Kampen om Lärohusen. Studier kring statsmakt och föräldrarätt i nordisk skolutveckling» (Almqvist & Wiksell, 1994). Det drejer sig om offentlig contra privat sektor i skoleudviklingen, - og her har for Norges vedkommende er redegørelsen skrevet af Asbjørn Tveiten.

Sammen med en kollega har jeg i bogen behandlet forholdene i Danmark. Jeg er så ubeskyet at citere mig selv fra konklusionen om de to skoletraditioner i Danmark, folkeskolens og friskolernes: «De to traditioner har hver for sig bidraget til en åbning af systemet for kredse i befolkningen. De er i dette århundrede blevet mere eller mindre flettet sammen, selvom det må tilføjes, at nogle års dalende børnetal har svækket samarbejdet. Det er vanskeligt i dag at afgøre, hvor de frugtbare fornyelser finder sted. Måske er denne let harmoniserende fremstilling ikke uden præg af den danske tendens til at undgå skarpe konfrontationer, - som også er en del af historien om det danske skolevæsen mellem offentligt og privat».

Vagn Skovgaard-Petersen, f. 1931, er professor i skolehistorie ved Danmarks Lærerhøjskole i København.

DYADE BEKLAGER

I Dyade nr. 4/94 - "Robert Bly og debatten om Mannen" inneholder første artikkel, "Å lytte til Robert Bly" en beskrivelse av en episode som fant sted på villmarkskurset med Robert Bly. Hensikten var å gi bakgrunn for å vurdere hvordan Bly forholdt seg til ulike utfordringer på kurset. Episoden var forsøkt anonymisert, slik at utenforstående ikke kunne identifisere den det gjaldt. Anonymiseringen var imidlertid gjort på en slik måte at kursdeltageren selv, og andre som deltok på kurset, kunne gjenkjenne episoden. Dette bryter med de prinsipper som skal gjelde slik omtale fra arrangementer i Acem. Hendelser fra kurs eller andre arrangementer hvor deltagere deler personlige erfaringer, skal eventuelt bare omtales ved så fullstendig anonymisering at hverken den berørte eller andre kan gjenkjenne hendelsen. Unntak kan tenkes hvor den berørte samtykker. Vi beklager at vi ikke ivaretok dette hensynet i vår omtale av den aktuelle episoden.

Red.

GUNNAR RICHARDSON

DEN SVENSKA VALFRIHETS - MED FÖRSPEL OCH EFTER

Foto: Arve Mathisen

-REVOLUTIONEN 1992

SPEL

Den aktuella situationen i Sverige vad gäller privatskolor eller friskolor - officiellt benämnda fristående skolor - präglas av en hundraårig tradition med en mycket restriktiv hållning, en fortskridande liberalisering under de senaste femton åren, en radikal «valfrihetsrevolution» 1992 samt slutligen signaler om en viss återgång till stramare hållning efter ett regeringsskifte hösten 1994. Just nu råder en ganska stor osäkerhet om den framtida politiken. Tur och retur efter den genomförda helomvändningen?

Frågan gäller emellertid inte friskolornas existens - den frågan är förvisso inte aktuell - utan de villkor under vilka de har att arbeta. Det betyder i klartext: med vilka anslag från stat och kommun, med vilka krav och med vilken kontroll från det allmänna sida? Detta kommer givetvis också att vara avgörande för i vilken utsträckning utbyggnaden av friskolesektorn kommer att fortsätta, om den kommer att stagnera eller rent av minska. För att förstå den aktuella situationen är det emellertid nödvändigt att något beröra den skoltradition som började brytas omkring 1980.

DEN SKOLPOLITISKA TRADITIONEN

Det skolsystem som etablerades i mitten av 1800-talet var ett dualistiskt system, ett utpräglat parallellskolesystem bestående av en statlig lärdomsskola och en kommunal folkskola. Det fanns till en början ingen som helst kontakt mellan de båda skolorna. De elever som började i lärdomsskolan hade som regel fått sin grundläggande undervisning i bl.a. läsning, skrivning och räkning i privata förberedelseskolor eller genom informatorer i hemmen. Det rådde en klar social differentiering innebärande att de högre samhällsklasserna inte skickade sina barn till folkskolan. Det innebar i sin tur att privatskolorna från början kom att uppfattas som de privilegierade klassernas skola. Det bör också noteras att de ekonomiska och sociala skillnaderna i det svenska samhället var relativt stora. När ståndsriksdagen på 1860-talet ersattes av en tvåkammarriksdag kom den

första kammaren att bli «aristokratisk, byråkratisk och plutokratisk». Det svenska samhället uppfattades med viss rätt som ett klassamhälle.

Allt detta medförde att privatskolorna i folkliga kretsar ofta kom att uppfattas som överklassskolor - en belastning som faktiskt ännu i viss mån finns kvar och som medfört att begreppet privatskola övergivits. Här föreligger dock en klar skillnad mellan skilda politiska grupper: medan «privatisering» inom högern ofta framstår som ett honnörsbegrepp uppfattas det bland doktrinära socialdemokrater som något av ett skambegrepp.

Utvecklingen under 1800-talet innebar att det mellan det statliga läroverket och den kommunala folkskolan växte upp ett tredje skolsystem bestående av en rad olika skolor, inte minst privata flickskolor (eftersom flickor inte hade tillträde till läroverken), folkhögskolor, olika slags yrkesskolor och även en del pojkläroverk. De bildades oftast på privat initiativ och finansierades i huvudsak med elevavgifter. Vid en del av läroverken utvecklades nya pedagogiska arbetsformer. En av de mer framgångsrika experimentskolorna var Palmgrenska samskolan i Stockholm, som kom att bli nydanande inte endast genom att den var en skola för både flickor och pojkar utan också genom sin satsning på arbetsskolemetoder och en moderniserad språkundervisning med s.k. direktmetod.

En del av dessa privatskolor fick i slutet av 1800-talet statligt stöd för att kunna överleva. Detta motiverades med att de genom sin friare ställning

kunde pröva nya pedagogiska metoder och experiment. Detta kom att under närmare hundra år bli det bärande motivet för de statliga anslagen. Det ansågs bland många viktigt att bryta vad man kallade det statliga skolmonopolet.

För den pedagogiska och skolpolitiska progressivismens företrädare fanns emellertid ett mål som betydde än mera: att bryta isoleringen mellan läroverk och folkskola genom att skapa en direkt koppling mellan dem. Den «skolpolitiska vänstern» - bestående av liberaler och socialdemokrater och företrädare för folkskollärarkåren - sökte på olika sätt att göra folkskolan till vad man kallade en bottenskola i relation till läroverket. Det innebar att folkskolan skulle bli den naturliga förberedelseskolan för läroverket. Alla barn borde alltså börja i folkskolan varefter en del efter några år kunde gå över till läroverket.

Denna målsättning grundades med två ideologiskt motiverade skäl. Det ansågs värdefullt att barn från socialt skilda miljöer gick i samma skola; de skulle då lära känna varandra, vilket skulle kunna motverka motsättningar i samhället. Det skulle vidare vara gynnsamt för folkskolans utveckling om föräldrar tillhörande samhällets ledande skikt hade sina barn i folkskolan. De skulle engagera sig och kräva förbättringar och de skulle också ge folkskolan en ökad status. Detta innebar att reformsinnade lärare och skolpolitiker i första hand arbetade för folkskolans utveckling och inte för att gynna privatskolorna.

Utvecklingen under 1900-talets

första decennier gick just i denna riktning: anknytningen mellan folkskolan och läroverken blev allt fastare och övergången sköts upp i åldrarna och klasserna. Folkskolan utvecklades också kraftigt kvalitativt imånga avseenden: bättre skollokaler och mindre klasser, dehygieniska förhållanden förbättrades liksom läromedlen. Allt detta medverkade till att folkskolan undan för undan kom att bli en av de allra flesta accepterad grundskola. Behovet av en socialt avskild skola för pojkar framstod inte som särskilt stort. Däremot hade ytterligare ett par skolformer i offentlig regi skapats: kommunala mellanskolor och praktiska realskolor.

Eftersom det dröjde länge innan de statliga läroverken öppnades för flickor kvarstod emellertid behovet av högre flickskolor. De relativt många privata flickskolorna kom bland annat av ekonomiska skäl att kommunaliseras. Detta innebar att vi när den stora reformvågen svepte fram i svensk skola i mitten av 1900-talet, hade flera olika skolor i statlig eller kommunal regi, men mycket få privata.

ETT UNIFORMT SKOLSYSTEM

Reformverksamheten på det obligatoriska skolstadiet omfattade två stadier: två stora skolutredningar på 1940-talet och en omfattande försöksverksamhet med enhetsskola på 1950-talet. Resultatet blev en genomgripande reform 1962: en 9-årig grundskola som ersatte alla de tidigare skolorna. Det innebar att vi i Sverige fick ett i hög grad uniformt skolsystem med ganska begränsande valmöjl-

igheter för eleverna. Reformen präglades starkt av jämlikhetsmotiv. Hur skulle då jämlikheten utformas i praktiken? Tre aspekter kom att bli dominerande: lika möjligheter, lika behandling och lika resultat. Det har i den forskning och den debatt som på senare tid förts påtalats att vissa elever missgynnats i denna starkt uniforma skola: de har inte fått rimliga möjligheter att odla «sin egen profil». Det är bland annat mot bakgrunden av denna den offentliga skolans konformitet som man har att se det växande intresset för ökade möjligheter till profilerade utbildningar, inte minst inom de fristående skolorna.

Den svenska skolpolitiken präglades länge av en restriktiv hållning gentemot de privata skolorna. Dessa hade som framgått av det föregående ingen som helst folklig förankring så som i Danmark. Den grundtvigianskt inspirerade pedagogiken fick visserligen också i Sverige stark uppslutning men det gällde endast folkhögskolan. Den restriktiva synen på privata skolorna genomsyrade också grundskolereformen. Det skulle visserligen även fortsättningsvis finnas några privata skolor - bl.a. internatskolor för barn till föräldrar som arbetade utomlands - men inställningen var dock ganska snäv: En privat skola bör inte få arbeta på ett sätt som motverkar den målsättning som staten lagt fast för den nya grundskolan.

Man bör å andra sidan inte ställa sådana krav att det i realiteten skulle bli omöjligt att driva privata skolor. Det är nämligen angeläget att «det allmänna visar förståelse för och till-

mötesgående mot dem som obundna av en konventionell pedagogisk uppfattning vill leta sig fram på andra vägar för att nå det mål man ställer för en god skola, oavsett om arbetet bedrivs inom eller utom det allmänna skolväsendet».

Vi kan notera att motivet för en välvillig hållning från statens sida är exakt detsamma som fördes fram i slutet av 1800-talet då det gällde statligt anslag. Här bör dock uppmärksammas att frågan inte gällde statsbidrag utan rätten att driva en med grundskolan konkurrerande skola. De statliga anslagen skulle även fortsättningsvis beviljas av regering och riksdag från fall till fall. En sak bör ytterligare noteras: det rådde allmänhet om denna skolpolitiska linje.

OMVÄNDELSE UNDER GALGEN

Det var länge märkvärdigt tyst i privatskolefrågan. Först i slutet av 1970-talet började det röra på sig. Om detta berodde på att den långa socialdemokratiska dominansen i svensk politik brutits 1976 genom att det då tillträdde en borgerlig trepartiregering är inte möjligt att avgöra. Det är i varje fall ett faktum att en skolminister tillhörande Folkpartiet - närmast motsvarande det gamla norska Venstre - tillkallade en kommitté med uppgift att utreda frågor om skolor med enskild huvudman. En ny situation hade uppstått i och med de förpliktelser som Sverige åtagit sig genom att tillträda olika internationella konventioner, de sista för övrigt just 1976. Det är därför troligt att även en socialdemokratisk

Kommunale folkeskoler som denne var for folket, mens private forberedelseskoler etterfulgt av statlige lærdomsverk var for de høyere klassene. Slik var 1800-tallets skolevirkelighet i Sverige. Det førte til en kamp mot privatskoler og for én enhetsskole som først ble myket opp for alvor med Carl Bildts valgfrihetsrevolution i 1992.

regering hadde tvingats att ta itu med dessa problem.

Med utgangspunkt i utredningens forslag presenterte regeringen sommaren 1982 ett forslag som innebar ett första steg i den process som senare ledde fram till en total helomvändning. Man konstaterade visserligen att samhället hade det övergripande ansvaret för barnens skolgång och att detta skedde genom grundskolan. Men man kunde heller inte bortse från att en del föräldrar krävde att själva få välja skola för sina barn. Och så kom till

detta det främsta skälet för en viss liberalisering: de internationella konventionerna. Förslaget innebar att riksdagen skulle sanktionera två rättigheter:

1. rätten att driva privata skolor, vilka gavs den nya benämningen «skolor med enskild huvudman»;
2. rätten att fullgöra skolplikten i sådana skolor under förutsättning att de fyllde vissa bestämda krav.

Rätten att driva fristående skolor skulle emellertid enligt regeringsförslaget inte innebära någon ovill-

korlig rätt att erhålla statsbidrag till driften. Då statens kostnader skulle kunna komma att minska, borde dock bidrag kunna utgå, men detta först efter prövning i varje särskilt fall. Och här knöt man an till den gamla traditionen: «En naturlig utgångspunkt är att den fristående skolan för att få statsbidrag skall ha en särskild prägel och inte vara en ren efterbildning av grundskolan. I princip bör för statsbidrag krävas att den fristående skolan genom andra inslag eller en annan uppläggning av verksamheten är till allmän nytta såsom ytterligare erfarenhetsunderlag för eller annat komplement till det allmänna skolväsendet». Det är inte rimligt, heter det vidare, att genom statsbidrag skapa ett omfattande system av fristående skolor vid sidan av grundskolan som «är avsedd för alla och utformad för att tillgodose skiftande behov».

Regeringsförslaget hann inte behandlas av riksdagen före det riksdagsval som ägde rum på hösten 1982 och som ledde till regeringsskifte. Det blev alltså en riksdag med socialdemokratisk majoritet som kom att behandla propositionen. Detta ledde dock inte till några förändringar av betydelse. Men det slogs fast med stor tydlighet att villkoret för statsbidrag skulle vara att den fristående skolan skulle ha en särskild prägel och inte vara en ren efterbildning av grundskolan.

Den fortsatta utvecklingen under 1980-talet medförde en något generösare hållning från regeringens sida. Man höll dock fast vid den gamla

principen att bidrag skulle ges i de fall nya pedagogiska erfarenheter kunde utvinnas; det var därför inte tal om någon rätt för alla skolor att få statsbidrag.

Under åren 1989-91 genomfördes viktiga förändringar vad avser hela skolväsendets organisation. Den tidigare modellen med både stat och kommun som huvudmän avvecklades. Driftsansvaret för skolan fördes helt över till kommunerna samtidigt som den statliga skolbyråkratin reducerades kraftigt. Skolöverstyrelsen avskaffades och ersattes med en ny, betydligt mindre myndighet - Skolverket - och den statliga länsorganisationen avskaffades. Statsbidragen till skolorna, som tidigare varit destinerade till specifika organisations- och verksamhetsformer, gjordes om till ett samlat sektorsbidrag relaterat till antalet elever. Kommunerna fick själva använda de statliga medlen efter egen bedömning. De statliga bidragen till friskolorna utformades också i enlighet med detta «skolpengs-tänkande». Det innebar att det utgick med ett enhetligt bidrag per elev. Detta uppgick då till 13.000 kr. De totala kostnaderna för eleverna i de kommunala grundskolorna uppgick i allmänhet till 50-60.000 kr per elev och år.

BORGERLIG

VALFRIHETSREVOLUTION

Riksdagsvalet hösten 1991 ledde till borgerlig seger med en fyrtiparti-regering under ledning av moderaten Carl Bildt. Utbildningsdepartementet kom att ledas av två ministrar, båda tillhörande Moderata samlingspartiet

och ivriga förespråkare för ett verkligt systemskifte på många samhällsliga områden och inte minst på skolans område. Avreglering, konkurrens och privatisering var ledstjärnor i den valfrihetsrevolution som man ville genomföra. Den allmänna tidsandan präglades av individualism och miss- tro till kollektiva lösningar.

Denna politik kom i hög grad att beröra just friskolorna. I en proposition om «valfrihet och fristående skolor» våren 1992 gick regeringen ett steg vidare i den riktning som påbörjats. Målet var att åstadkomma «största möjliga frihet för barn och föräldrar att välja skola», en frihet som inte endast var formell utan reell genom att det skapades ekonomiska förutsättningar. Man hänvisade återigen till de internationella konventionerna, men de gamla argumenten fanns också med: «Rätten och möjligheten att välja skola är ett viktigt instrument för att vitalisera skolan. Valet kan stimulera ett ökat engagemang för skolan hos föräldrar och en större lyhördhet för elevers och föräldrars önskemål hos skolor och kommuner. En sådan utveckling gynnar hela skolverk- samheten».

De konkreta förslagen gällde villkoren för godkännandet av fri- skolor och rätten till ekonomiskt stöd. Som en förutsättning för ett godkännande skulle krävas att skolan till art och nivå väsentligen svarar mot vad grundskolan ger och att den i sin fostrande gärning följer samma riktlinjer, t.ex. att förstärka demo- kratins principer om tolerans, sam- verkan och likaberättigande mellan

människorna. En fristående skola måste exempelvis vara beredd att verka för jämställdhet mellan kvinnor och män och självfallet inte tillåta aga. Och vidare: «Skolan måste respektera att människor i vårt land har skiljaktiga meningar och värderingar och redo- visa dessa. Det måste råda tolerans och öppenhet i skolans verksamhet och undervisningen måste vara saklig och allsidig».

När väl en skola av Skolverket godkänts enligt dessa principer skulle den få laglig rätt att erhålla ekonomiskt bidrag och detta inte endast av det statliga anslaget utan också av det kommunala. Förslaget innebar att skolan skulle tilldelas ett belopp som motsvarar kommunens genomsnitt- kostnad per elev i den egna grund- skolan minskat med högst 15 %. Detta avdrag motiverades med att kom- munen hade särskilda kostnader för bl.a. den centrala administrationen, skolskjutsar, hemspråksundervisning och insatser för handikappade elever.

Regeringsförslaget lotsades lätt igenom riksdagen tack vare stöd av det nya populistpartiet Ny demokrati. Från socialdemokratisk sida restes dock invändningar med framför allt tre motiveringar: den nya modellen skulle innebära ett ingrepp i kom- munernas rätt att själva disponera sina resurser; den skulle medföra ökade kostnader för kommunerna genom att outnyttjade resurser i kommunernas skolor inte skulle medföra motsvar- ande minskade utgifter; risken för ensidig indoktrinering skulle öka.

Detta sistnämnda utvecklades när- mare i en reservation där man påtalade

värdet av att barn i skolan möter andra erfarenheter, värderingar och en annan livssyn än den som i övrigt präglar deras uppväxtvillkor. «Det ger skolan en viktig roll för att utveckla respekten för andra människor och för att träna förmågan till samarbete. Detta sker bäst i en skola där elever med olika social bakgrund, skilda kulturella och religiösa traditioner arbetar tillsammans».

VERKSAMHETEN PÅ GRUNDSKOLESTADIET

Valfrihetsrevolutionen blev verkligen något av en revolution. Hundratals ansökningar om att starta friskolor strömmade in till Skolverket och allt eftersom de behandlats och godkänts började verksamheten komma i gång. Efter två läsår - 1992/93 och 1993/94 - finns nu ca 230 friskolor på grundskolestadiet. Antalet elever är dock alltför litet - ca 1,8 % - beroende på att många skolor är påfallande små. Den finns ingen minimigräns och det finns därför en hel del skolor med färre elever än 10; den minsta skolan har haft endast fyra elever.

Skolorna är naturligt nog av skiftande karaktär. Den största enskilda gruppen består av skolor med särskild pedagogisk karaktär: Montessori- och Waldorfskolor. En relativt stor grupp har en bestämd religiös prägel («konfessionella skolor» varav de flesta givetvis är kristna, ofta med viss anknytning till något samfund; det finns två muslimska skolor, en i Stockholm och en i Malmö. En grupp skolor har en viss nationell, kulturell

eller språklig inriktning. Den största gruppen skolor är dock vad man kallar «allmänna skolor». Bland dessa finns en del glesbygdsskolor som av kommunen hotats med indragning av kostnadsskäl.

Det bör vidare noteras att den geografiska spridningen är mycket stor. Friskolorna i Sverige är i hög grad en storstadsföreteelse. De allra flesta finns i Stockholm och därefter följer Göteborg och Malmö.

Den snabba ökningen av antalet friskolor under de två första åren har nu avtagit i styrka. Två förklaringar förefaller rimliga: det uppdämda behovet av alternativa skolor har till en del redan tillgodosetts och den osäkerhet som framtiden som råder efter regeringsskiftet hösten 1994, ännu en förklaring kan diskuteras, nämligen den förbättring inom den offentliga skolväsendet som konkurrensen från friskolorna kan ha medfört.

Den debatt som förts på grundval av de erfarenheter som verksamheten givit har ofta gällt en del praktiska frågor, t.ex. det statligt-kommunala bidragets storlek, som av en del ansetts vara allt för generöst, elevavgifternas storlek, kraven på öppenhet och tillsynens och kontrollens utformning - socialdemokraterna har velat föra över denna från Skolverket till kommunen.

En del principiella frågor har också aktualiserats, t.ex. föräldrarnas rätt att bestämma över barnens religiösa utveckling contra barnens rätt att möta det pluralistiska samhället för att som vuxna själv kunna ta ställning. Värdet av konkurrens mellan olika skolor har

också diskuterats liksom det tänkande i termer av entreprenadlösningar inom skolsektorn - t.ex. att «producera utbildning» på beställning - som fr.a. moderata skopolitiker lovordat. Det kan noteras att fristående skolor i Sverige kan drivas i rent kommersiella former, t.ex. aktiebolag. Det vanligaste är dock att elevernas föräldrar på ett eller annat sätt är engagerade.

REGERINGSSKIFTE 1994 - EN NY HELOMVÄNDNING?

I det politiska program som socialdemokraterna förde fram i 1994 års valrörelse ingick att avskaffa det existerande skolpengssystemet. Detta hade, menade man, medfört vidgade klyftor i skolan. Kritiken gällde främst tre saker: ökade kostnader för kommunerna, friskolorna ansågs överkompenserade, segregationen inom skolsamhället hade ökat.

I den regeringsförklaring som statsminister Ingvar Carlsson presenterade för riksdagen i början av oktober uppgavs att skolpengssystemet skulle avskaffas. Till allmän överraskning förklarade emellertid strax därefter den nya skolministern, en 30-årig lärarinna som något år tidigare övergått från Vänsterpartiet till socialdemokraterna, att man i stället kanske borde sänka minimiprocentsatsen från 85 till 75 %. Detta ledde till debatt och gny inom de egna leden och stor osäkerhet om vad som kommer att hända. Det besked om regeringens hållning som man allmänt väntat i den budgetproposition som presenterades i mitten av januari blev ett helt annat än vad man väntat: frågan ska bli

föremål för en parlamentarisk utredning. Den kommer därvid att ta upp även andra frågor än de ekonomiska, bl.a. frågan om tillsyn och kontroll.

Rubrikens antydning om en eventuell helomvändning är medvetet till spetsad. Inom svensk skolpolitik har en rejäl helomvändning gjorts: en överdrygt 10 år utdragen process från 1980-talets början. Någon återgång till den restriktiva politik som gällde tidigare är knappast aktuell. Visst kan de ekonomiska villkoren bli något mindre generösa och visst kan kanske tillsynen och kontrollen bli något stramare, men någon ny helomvändning är inte politiskt möjlig. Även den som inte älskar friskolorna menar nog att de utgör ett värdefullt komplement till de kommunala grundskolorna och att de kan utgöra en nyttig säkerhetsventil i ett samhälle med stor offentlig sektor och mycket av myndighetsutövning. I ett land med ambitioner att vara engagerat i allehånda internationella sammanhang är det dessutom otänkbart att negligera de konventioner som man själv anslutit sig till. Att vara inlemmad i ett internationellt sammanhang har visat sig vara ett stöd för de krafter som i denna valfrihetsrevolution sett en positiv förnyelse på skolans område.

Post Scriptum

Sedan ovanstående skrevs i januari har konturerna i den framtida utvecklingen i viss mån börjat klarna. Regeringen har tillsatt en utredning med dessa uppgifter: - Hur kommunernas inflytande över friskolorna

- i relation till staten - ska kunna förstärkas. - överväga om kriterierna för godkännande ska ändras. - Lämna förslag till nytt bidragssystem. - överväga om friskolor ska ha rätt att ta ut elevavgifter. Utan att avvakta resultatet av denna utredning har regeringen föreslagit att den garanterade ersättningen till friskolorna på 85 procent av den genomsnittliga kostnaden för grundskolans elever ska sänkas till 75 procent. För detta förslag har regeringen fått löfte om stöd av Centerpartiet. Regeringens hållning kan karakteriseras som en viss skärpning men tanken på att avskaffa den s.k. skolpengen har dock inte realiserats. Det kan samtidigt noteras att det skett en intressant utveckling på friskolefronten i och med att över hundra friskolor bildat Friskolornas riksförbund. Och lika intressant är valet av ordförande: en känd socialdemokratisk debattör och bankman, Nils Lundgren.

Referenser:

Andersson-Jordheim-Nilsson-Skovgaard-Petersen, Kampen om lärohusen. Studier kring statsmakt och

föräldrarätt i nordisk skolutveckling. Sthlm. 1994. Hadenius, Karin, Jämlikhet och frihet. Politiska mål för den svenska grundskolan. Uppsala 1990. Richardson, Gunnar, Drömmen om en ny skola. Ideal och realiteter i svensk skolpolitik 1945-1950. Skara 1983 Richardson, Gunnar, Kulturkamp och klasskamp. Ideologiska och sociala motsättningar i svensk skol- och kulturpolitik under 1880-talet. Göteborg 1963. Richardson, Gunnar, Svensk utbildningshistoria. (5.uppl.), Lund 1994. Utbildningshistoria 1994. Årsböcker i svensk undervisningshistoria (SU vol. 176).(Tema: privat-skolor i Sverige)

Gunnar Richardson, f. 1924, professor i historie ved Universitetet i Linköping, Sverige. Han har særlig arbeidet med skolehistorie, universitetshistorie og forskningspolitiske emner. Riksdagsmann for Folkepartiet 1969-73 og 1976-79.

DARBAR

INDISK RESTAURANT

Eneste indiske restaurant i Oslo som er anbefalt
av : - Amerikansk Europa-guide
- USE IT - Oslo Turistguide
Aftenposten skriver: "Kanskje den beste vegetar-
restauranten i Norden".

Eneste indiske restaurant med så mange
spennende vegetarretter - også uten løk
og hvitløk.
Rimelige priser - Ta med hjem service!

Velkommen

Åpningstider:

Kl. 16.00 - 23.00, søn. 14.00 - 23.00
3 min. gange fra Tøyen T-bane.

Smedgt. 49

0165 Oslo

(inng. Jens Bjelkesgt.)

Telefon 22 67 47 04

BREEN CONSULT AS

- Regnskap
- Lønn
- Forretningsførsel for boligsameier
- Personlig service
- Konkurransedyktige priser

Våre klienter er: • Små og mellomstore bedrifter
 • Boligsameier

Hos deg eller meg? • Oppdrag kan også utføres ute
 hos klienter
 • Fast etter behov eller som vikar

Ring 22 52 45 65 • Vi kommer gjerne og drøfter løsninger

Friskolene - en plage?

Nittisju prosent av alle barn i Norge går i enhetsskolen.
Tre prosent går i friskoler.

Er friskolene en plage?
Er de en trussel mot enhetsskolen?
Burde de tre prosentene ikke finnes?

Eller kan det være at det Norge nå trenger
ikke er ensretting, men mangfold?

At mange alternative perspektiver gir flere bein å stå på?

At Norge snart ikke lenger har nok oljepenger igjen
til å kunne skusle bort kunnskapsressurser?

At Norge rett og slett trenger
Steinerskoler, Montessoriskoler, kristne og muslimske friskoler
som impulser til fornyelse i møte med ei ny tid?

Det er dette debatten burde dreie seg om
når Ap-regjeringen hver høst vil skjære ned på statsstøtten til
friskolene, når skolestatsråd Gudmund Hernes sier nei til
muslimsk friskole, og når skolebyråd Gro Balas ikke vil ha
friskoler i Oslo overhodet.

Norge har Nordens mest restriktive friskolepolitikk.
Hva sier det om Norge?

ON MAJORE WH. 21 995 FFLISKOLENNE - EN PULMAGE?